

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БУДІВНИЦТВА І
АРХІТЕКТУРИ**

ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ

**Методичні рекомендації
для студентів, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм»**

Київ – 2022

УДК 39(477)

Е 88

**Укладачі: П.О. Дьомкін, канд. іст. наук, доцент
М.В. Ноняк, канд. екон. наук**

Рецензент: В.Ф. Деревінський, д.і.н., проф.

Відповідальний за випуск Є.В. Перегуда, д-р політ. наук, професор

Затверджено на засіданні кафедри політичних наук, протокол №12 від 18 червня 2021 року

Видається в авторській редакції.

Етнографія України: методичні рекомендації для студентів, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм». Уклад.: П. О. Дьомкін, М. В. Ноняк Вид. 2-е, доп. – Київ-Тернопіль: КНУБА, Ф-ОП Шпак В.Б. 2022. 62 с.

Містять зміст лекційної частини курсу, плани семінарських занять, тематику індивідуальних завдань, питання до підсумкового контролю, список рекомендованої літератури.

Призначено для студентів, які навчаються за спеціальністю 242 «Туризм».

© КНУБА, 2022

ЗМІСТ

Загальні положення	3
Зміст лекційної частини курсу.....	5
Плани семінарських занять.....	11
Тематика індивідуальних занять.....	50
Питання до модульного та підсумкового контролю	52
Список рекомендованої літератури до курсу	55
Електронні ресурси	60

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Україна багата на історичну та культурну спадщину, що відображає самобутність українського народу його історію, культуру та розвиток.

Етнографія – це наука, об'єктом вивчення якої є народи, їх культура, побут, походження, розселення, побутові відносини, що сформувалися протягом історії.

Найважливішими етнографічними проблемами є: вивчення етнічного складу населення, етногенез та етнічна історія народів, реконструкція давніх форм суспільного життя і культури, що збереглися у глибинах народного побуту, вивчення сучасних етапів етнічних традицій, етнічні процеси, тобто зміни в історичному розвитку народів.

В етнографічних дослідженнях вчені використовують порівняльно-історичний метод, безпосередні спостереження, що ґрунтуються на контакті дослідника та об'єкта дослідження, методи інших наук – картографічні, статистико-математичні, тощо. При вивченні предмету значна увага звертається на писемні пам'ятки минулого, хроніки, живопис, народне малярство. Цінним джерелом залишаються археологічні комплекси, музейні зібрання, фольклор, предмети культу, побуту, народного мистецтва.

Основні завдання курсу:

- дати ґрунтовні знання про історію походження українського народу, ознайомити студентів з сучасними теоріями, визначити періоди формування української нації, його класифікацію за різними ознаками;**
- розширити знання про особливості національного характеру, психології, ментальності;**
- поповнити знання про традиційні заняття і матеріальну культуру українського народу;**
- акцентувати увагу на багатстві і збереженості українських звичаїв та обрядів;**
- запропонувати схему історико-етнографічного районування України;**
- ознайомити з традиційними видами народних промислів, їх географією і найважливішими центрами.**

За підсумками вивчення дисципліни студенти повинні знати:

- основні поняття етнографії;**
- історію становлення та розвитку етнографії в Україні та світі;**

- **теорії щодо походження українського народу;**
- **особливості українського національного характеру, його ментальність;**
- **традиційні заняття українського народу;**
- **матеріальну культуру українського народу;**
- **громадський побут;**
- **особливості української сім'ї і домашнього побуту;**
- **народні свята, традиції, святкування;**
- **звичаї і обряди;**
- **народні вірування, міфологія, демонологія;**
- **історико-етнографічне районування України;**
- **народні промисли, ремесла, їх центри;**

2. ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНОЇ ЧАСТИНИ КУРСУ

Тема 1. Вступ. Предмет і завдання курсу “Етнографії України”.

Етнографія України як наука і навчальна дисципліна, її об’єкт та предмет, методи та функції. Взаємозв’язок етнографії з іншими науками. Суміжні етнографічні дисципліни. Основні поняття етнографії. Народ. Етнос. Суперетнос. Субетнос. Етнічність. Етнічна група. Етнографічна група. Локальна група. Етнонація. Нація. Державна нація. Етногенез. Етнічні процеси та міжетнічні взаємини. Методологічні принципи та методи вивчення етнографії. Джерела етнографічної науки. Самобутність народної етнографічної культури та її значення в житті суспільства та людини.

Тема 2. Історія етнографічної науки в Україні.

Історія етнографічної науки в Україні. Етапи розвитку етнографії в Україні. Період нагромадження етнографічних знань, епоха середньовіччя та нового часу. Період становлення етнографії як науки. Школи і напрямки в етнографії України наприкінці XIX – на початку XX ст.. Етнографічна діяльність Південно-західного Російського географічного товариства та НТШ. Видатні постаті української етнографії: П. Чубинський, Ф. Вовк, В. Гнатюк, І. Франко і ін.. Українська радянська етнографічна наука. Етнографічна діяльність ВУАН. Сучасна українська етнографія (установи та періодичні видання).

Тема 3. Походження та етнічний розвиток українців.

Історико-генетична основа українського етносу. Вирізнення слов’янського етносу з-поміж індоєвропейської спільноти. Формування слов’янської спільноти. Проблеми визначення прабатьківщини слов’ян і концепції їх походження. Поділ слов’янської спільноти на західних, південних та східних слов’ян. Східнослов’янські племена. Вирізнення українського етносу з-поміж східнослов’янської поліетнічної спільноти. Проблеми походження українців в історіографії. Теорії безперервності та автохтонності, незалежного розвитку, “єдиної колиски”. Найменування України та українців. Походження етноніму «Русь» та назви «Україна».

Тема 4. Формування української нації. Етнічна та національна культура.

Особливості формування української нації. Проблеми періодизації. Історичні етапи українського націогенезу. Етнічна та національна культура. Самобутність народної етнографічної культури та її значення в житті людини. Етнічна самосвідомість та національна ідея. Етнічні процеси та міжетнічні взаємини в Україні. Типологія етнічних процесів. Міжнаціональні конфлікти та їх запобігання. Етнорегіональна й національна символіка.

Тема 5. Етнічний склад населення України.

Етнонаціональна структура українського суспільства. Етнічний склад населення України. Українські етнографічні групи. Субетнічні групи українців і національні меншини. Етнолінгвістична структура населення України. Етноконфесійна структура населення України. Склад і розселення українців. Динаміка чисельності українців. Етнічні межі українства. Громадсько-політичне життя української діаспори. Збереження і розвиток етнокультурної самобутності українців у діаспорі.

Тема 6. Етнічна територія України.

Межі української етнічної території в історичному аспекті. Найдавніші українські етнічні землі. Вплив роздробленості і поневолення українських земель чужинцями на процес формування української етнічної території. Формування української етнічної території на західному, південно-західному, південному і північному напрямках. Розширення українських етнічних земель. Освоєння Слобожанщини, Степової України та Північного Причорномор'я. Українська етнічна територія на Сході. Завершення формування української етнічної території.

Етнічні межі і державні кордони. Українські етнічні землі за межами України

Трансформація етнічних та географічних назв української етнічної території. Русь, Київська Русь, Мала Русь, Малоросія, Україна, Україна-Русь. Час і місце виникнення поняття «Русь». Перша згадка назви «Україна» і її поступове поширення на всі українські етнічні землі. Назва «Мала Русь». Утвердження назви «Малоросія». Поширення і утвердження назв «Україна» та «українці».

Проблема етнорегіоналізації. Регіональні особливості в культурі та побуті населення України та їх обумовленість характером історичного розвитку, природно-географічними умовами, міжетнічними взаєминами

населення. Єдність і локальна специфіка традиційної культури українців. Процес регіоналізації України. Етапи формування регіональної етнічності. Типологія історико- етнографічного районування України. Поділ території України на етнозони : Наддніпрянщина, Слобожанщина, Південь України, Полісся, Волинь, Поділля, Покуття, Опілля, Буковина, Карпати, Закарпаття. Умови створення історико-культурних областей. Критерії виділення окремих етнографічних територій. Характерні особливості регіонів. Центрально-Східний регіон: Середня Наддніпрянщина, Слобожанщина, Надпорожжя. Північний регіон: Полісся, Сіверщина. Західний регіон: Волинь, Галичина, Буковина, Закарпаття, Поділля, Покуття, Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина. Південний регіон: Бессарабія, Південна Акерманщина, Північна Хотинщина, Крим, Донщина. Особливості розвитку регіонів. Сучасне історико-культурне районування. Умовність наведеного поділу. Необхідність дослідження регіональних особливостей культури і побуту українців

Тема 7. Традиційні заняття українців.

Культурно-господарські системи життєзабезпечення людських потреб. Землеробство: рільництво, городництво, садівництво. Витоки українського рільництва, культивування злакових протягом історичних епох. Агротехнічний процес. Системи рільництва. Хліборобські обряди та трудові традиції. Знаряддя та методи обробітку ґрунту. Городництво, його характерні особливості для українського регіону. Розвиток садівництва. Традиції тваринництва та скотарства в українському селі. Допоміжні заняття населення: мисливство, рибальство, бджільництво збиральництво.

Тема 8. Традиційні ремесла, промисли та транспорт. Декоративно-прикладне мистецтво.

Ремесла та промисли українців: ткацтво, деревообробні промисли, гончарство, вишивка, ковальство, плетіння, гутництво, вироби з каменю. Транспорт. Чумацтво в Україні.

Тема 9. Поселення, двір, житло. Народна архітектура.

Традиційні типи поселень на Україні: село, присілок, хутір. Зміна типів поселень та житла на Україні у XX – XXI ст. Форми сільських поселень: безсистемна, рядова, кругова, ланцюгова, вулична, комбінована.

Постійні й сезонні поселення. Етнографічні особливості селянського двору в Україні. Типи забудови двору: вільна, зімкнута та замкнена. Варіанти забудови двору. Господарські споруди українського двору: комора, клуня, хлів, стайня, куча, курник, оборіг, кошниця, возовня, піднакат, сарай, шопа, повітка, льох. Народне житло. Ознаки, які визначали типологічну виразність українського житла: планувальна структура, організація внутрішнього простору, види будівельних матеріалів, конструкцію, типи окремих конструктивних елементів (стін, стелі, даху). Українська хата. Типи хат в Україні, їх регіональні особливості. Інтер'єр української хати. Сакральні місця інтер'єру. Художнє оздоблення народного житла. Звичаї та обрядово-магічні дії, що супроводжували зведення оселі. Регіональні типи житлових комплексів: поліський, лісостеповий з ліво- і правобережними підтипами, степовий та карпатський. Народна архітектура сільських житлових комплексів: житлово-господарська, церковна та будівлі громадського центру і виробничі споруди.

Тема 10. Українське національне вбрання.

Історія традиційного вбрання українців. Поняття «одяг» та «стрій», «костюм», види одягу, головні убори, прикраси, взуття. Народний одяг. Національне вбрання, загальні відомості. Історія українського костюму Найдавніший одяг на теренах України. Вбрання в Україні – Русі X-XIII ст. Український народний стрій XIV-XVIII ст. Риси традиційного вбрання українців XIX – поч. XX ст. Сучасний одяг українців. Регіональні особливості традиційного вбрання українців: форми крою, вишивка, оздоблення. Класифікація одягу: чоловічий, жіночий, парубочий, дівочий, козацький, святковий та буденний одяг. Жіночі прикраси, чоловічі, жіночі та дівочі головні убори і зачіски. Ознаки та принципи, символічне значення кольорів, узорів. Використання традиційного костюма у звичаях та обрядах різних регіонів України. Особливості верхнього одягу, натільного, нагрудного, поясного їх призначення. Способи виготовлення головних уборів.

Тема 11. Народна кухня. Традиції народного харчування.

Кухня як чинник української національної культури. Народна їжа та харчування. Локальні особливості народного харчування. Заготівля продуктів харчування та їх зберігання. Щоденні страви та їх приготування.

Святкові та обрядові страви в житті українців. Пости. Режим та етикет харчування, основні харчові заборони.

Тема 12. Громада, громадський побут.

Традиційні громадські спільності: селянська (сусідська) громада; цехи; козацтво; чумацтво; церковні братства. Організація та господарські функції селянської громади. Вибори посадових осіб. Дотримання громадою норм звичаєвого права. Традиційна взаємодопомога. Спільні матеріальні обов'язки кожного двору, турбота про односельців. Побратимство та кумівство. Самоврядування на селі. Парубочі та дівочі громади та закони їх функціонування. Осередки громадського дозвілля. Морально-етичні стосунки в громаді. Громадські заборони. Гостинність, вітання й шанування. Міфологізація гостя. Форми традиційного вітання. Ритуали шанування.

Тема 13. Традиційна українська сім'я і шлюб. Структура і функції.

Шлюбні стосунки. Традиції дошлюбного спілкування. Вибір пари. Типи і форми шлюбу в українців. Шлюбні угоди та звичаї.

Сім'я та сімейний побут. Історичні типи і форми української сім'ї. Формування української родини. Структура української системи споріднення. Типи та структура сім'ї. Основні функції сім'ї. Сім'я як первинна господарська ланка в українському селі. Стосунки в середині сім'ї. Виховання дітей.

Тема 14. Народні знання та вірування.

Народні знання. Основи народних знань. Українська народна метеорологія та календар. Система народних поглядів і знань у галузі астрономії, медицини, етноботаніки і зоології. Світоглядні уявлення та вірування українців, космогонічні знання та міфи. Релігія в житті українського народу. Пантеон та демонологія. Дуалізм християнського вчення в Україні – історія та сьогодення. Мораль. Народний етикет.

Основні ознаки фольклору. Структура, жанровий склад українського фольклору. Поетичний фольклор. Прозовий фольклор. Побутування і розвиток фольклору в наш час.

Тема 15. Звичаї та обряди українців.

Сімейні звичаї та обряди. Родильні обряди. Українська весільна обрядовість. Поховально-поминальні обряди та звичаї.

Календарні свята й обряди. Зимовий цикл народної календарної обрядовості. Весняний цикл календарних свят та обрядів. Свята літнього обрядового циклу. Осінні свята та обряди.

3. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ.

Тема 1. Етнографія України як наука і навчальна дисципліна.

Мета: з'ясувати походження науки етнографії, її своєрідність і місце в системі гуманітарних наук. Розуміти проблеми етнографії. Уміти характеризувати типи етнічних спільнот.

Ключові поняття: державна нація, етнічність, етнічна група, етногенез, етнографія, етнографічна група, етнологія, етнос, етнонація, інтеграція, консолідація, локальна група, народ, нація, субетнос, суперетнос.

План

- 1. Сутність та зміст етнографії її об'єкт, предмет, основні поняття.**
- 2. Взаємозв'язок етнографії з іншими науками. Суміжні етнографічні дисципліни.**
- 3. Методологічні принципи та методи вивчення етнографії. Джерела етнографічної науки.**
- 4. Основні завдання та функції етнографії.**

Контрольні запитання

- 1. Що таке етнографія?**
- 2. Проаналізуйте визначення науки етнографія.**
- 3. Що вивчає етнографія України?**
- 4. Для чого треба вивчати культуру та побут свого народу?**
- 5. Охарактеризуйте об'єкт і предмет етнографії.**
- 6. Яке місце займає етнографія серед інших суспільних наук?**
- 7. Охарактеризуйте принципи вивчення етнографії.**
- 8. Які джерела вивчення курсу « Етнографія України»?**
- 9. Які методи використовує етнографія?**

Рекомендована література.

Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження: навч. посіб./ Михайло Глушко. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. – 288 с., іл.

Етнографія України/ за ред. С. А. Макарчука.- Львів.: «Світ», 2004.– 520 с.

Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії / За ред. Ю.І. Римаренка, І.Ф. Кураса. – К.: «Генеза», 1993. – 800 с.

Кафарський В.І. Етнологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. / *В. І. Кафарський.* –К.:«ЦУЛ», , 2009.– 431 с.

Кочубей А.В. Народознавство: навч.-методичний посіб. для студ. інж. спец. вищ.навч. закладів/ *А.В. Кочубей.*-Рівне: НУВГП, 2009 – 144 с.

Лозко Г. С. Українське народознавство / *Г.С.Лозко.* Вид. 3–тє, доп. та перероб. – К.: «Артек» 2006. – 472 с.

Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: «Довіра», «Генеза», 1996. – 944 с.

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій / *А. Пономарьов.* – К.: «Либідь», 1994. – 320 с.

Савчук Б. Українська етнологія: навч. посібник / *Б. Савчук.* – Івано-Франківськ .: «Лілея–НВ», 2004. – 559 с.

Українська етнологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / *М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко.* За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: навч. посібник / За заг. ред. С.П. Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Тема 2. Історія етнографічної науки в Україні.

Мета: проаналізувати процес становлення етнографії як самостійної галузі наукового знання і розкрити особливості її розвитку на сучасному етапі.

Ключові поняття: етнографія, етнологія, народознавство, українознавство.

План

1. Зародження і становлення етнографії (XII – середина XIX ст.).
2. Утвердження етнографії як окремої наукової дисципліни (друга пол. XIX – початок XX ст.). Школи і напрями в етнографії.
3. Розквіт, занепад, відродження етнографічної науки (20 – ті роки XX ст. - до наших днів).

Контрольні запитання

1. Назвіть етапи з історії української етнографії.
2. Якими етнографічними знаннями володіло суспільство за часів Київської Русі?
3. Який етнографічний матеріал міститься в давньоруських літописах?
4. Які основні риси характеризували розвиток етнографічної думки в XV-XVII ст.
5. Охарактеризуйте етнографічні відомості в українських літописах XVII ст.
6. Який етнографічний матеріал містить літопис Г. Граб'янки?
7. Який етнографічний матеріал містить Густинський літопис?
8. Чому наприкінці XVIII ст. посилювалось спеціальне вивчення України в Російській та Австрійській імперіях?
9. Якими недоліками нігілістичного характеру позначені описи різних місцевостей України, здійснених в останній чверті XVIII ст.?
10. Коли і внаслідок чого відбувся перехід від накопичення етнографічних відомостей і знань про Україну до формування етнографії як українознавчої галузі знань?
11. Розкрийте особливості процесу формування та розвитку української етнографії.
12. Назвіть осередки народознавства в Україні, що сформувались у 20 – 30 рр. XIX ст. і охарактеризуйте їх свідому і ціленаправлену українознавчу діяльність.
13. Проаналізуйте етнографічно-фольклористичну діяльність «Руської трійки».
14. Охарактеризуйте діяльність Південно-західного відділу Російського географічного товариства.
15. Назвіть фундаторів української етнографії і охарактеризуйте їх діяльність?
16. Охарактеризуйте етнографічну діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка.
17. Які етнографічні школи і напрями набули поширення в Україні?
18. Охарактеризуйте стан етнографічної науки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст.
19. Проаналізуйте науковий доробок української етнографії в 20 – ті роки XX ст.
20. Чому поневолювачі українського народу чинили перешкоди у вивченні української етнографії ?

21. Назвіть визначних українських народознавців.
22. Охарактеризуйте діяльність Етнографічної комісії та Кабінету антропології та етнології, що діяли в 20 – роках ХХ ст. в системі Академії наук України?
23. Який науковий внесок Федора Вовка в розвиток української етнографії?
24. Які наукові проблеми досліджує сучасна українська етнологія?

Рекомендована література.

Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 288 с., іл.

Глушко М. “Гуцульщина” Володимира Шухевича – відображення стану української етнографії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // Шухевич В. Гуцульщина: в 5 ч. / Передм. А. А. Карпенко; післям. М. С. Глушко; упоряд. О. О. Савчук (Репринтне видання 1899–1908 рр.). Харків: Видавець О. Савчук, 2018. С. 1205–1216.

Горленко В.Ф. Історія української етнографії/ *Володимир Горленко, Роман Кирчів*; Ін – т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України.- К.: Поліграф Консалтинг, 2005, - Т.1, - 398 с.

Гуржій О. І. Етнологічні осередки України в 20-х – на початку 30 – х років ХХ ст.: нарис діяльності./ *О. І. Гуржій, М. Б. Парахіна*; НАН України. Інститут історії України. –К.: Ін-т історії України НАН України, 2004. -248 с.

Кафарський В.І. Етнологія: підручник для студ. вищ. навч. закл. / *В. І. Кафарський.* –К.:«ЦУЛ», 2006. – 431 с.

Історія української етнографії./ Ф.М. Колесса К.: ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2005. – 366 с.

Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука.- Львів: «Світ», 2004. - 520 с.

Макарчук С.А. Етнічна історія України: навч. посібник / *С. А. Макарчук.* – К.: «Знання», 2008. – 471 с.

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій / *А. Пономарьов.* – К.: «Либідь», 1994. – 320 с.

Савчук Б. Українська етнологія: навч. посібник/ *Б. Савчук.* – Івано-Франківськ .: «Лілея –НВ», 2004. – 559 с.

Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 р.р.)/ *О. Сапеляк.* - Львів, 2000. - 207 с.; іл.

Українська етнологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко. За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: навч. посібник / За заг. ред. С.П. Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Юрій М. Ф. Етногенез українського народу: Навч. посібник. – 3-є вид., доп. та перероб./ М.Ф. Юрій. –К.: Кондор, 2008. – 261 с.

Тема 3. Походження та етнічний розвиток українців.

Мета: проаналізувати проблему походження українців.

Ключові поняття: автохтони, етнонім, політонім, топонім, етногенез, етнічні процеси та міжетнічні взаємини.

План.

1. Формування слов'янської спільності. Проблеми визначення прабатьківщини слов'ян і концепції їх походження.

2. Східнослов'янські племена. Вирізнення українського етносу з-поміж давньоруської поліетнічної спільноти. Основні теорії етногенезу українців.

3. Найменування України та українців. Походження етноніму «Русь» та назви «Україна».

Контрольні запитання

- 1. Які Ви знаєте гіпотези і теорії пошуку прабатьківщини слов'ян?**
- 2. Охарактеризуйте концепції походження слов'ян.**
- 3. Проаналізуйте вирізнення слов'янського етносу з-поміж індоєвропейської спільноти.**
- 4. Охарактеризуйте проблему етногенезу східних слов'ян і проаналізуйте іноетнічні впливи у слов'янському етногенезі.**
- 5. Назвіть племена з періоду до державного утворення, які стали основою українського народу.**
- 6. На базі яких племен утворились білоруський і російський народи?**
- 7. Які основні теорії етногенезу українців Ви знаєте і в чому полягає їхня суть?**
- 8. Яка з розглянутих теорій, на Ваш погляд, найбільш достовірно висвітлює походження українського народу?**
- 9. В чому полягає недосконалість теорії “єдиної колиски”?**
- 10. Чи можна вважати проблему походження українського народу остаточно вирішеною в сучасній історіографії?**

14. Проаналізуйте найменування України і українців.

Рекомендована література

Балушок В. Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія. / Г.С.Скрипник (відп. ред.): ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України / В. Г. Балушок. – Біла Церква.:Видавець О.В. Пшонківський, 2008. – 304 с.

Балушок В. Г. Етногенез українців. / Г.С.Скрипник (відп. ред.): ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України / В. Г. Балушок. – К.: 2004.- 231 с.

Баран В. Д. Етногенез українського народу: короткий нарис / В. Д. Баран. – К.: «Т-во Знання України», 2007. – 148 с.

Баран В. Д. Слов'яни у первісному і ранньому середньовіччі / В. Д. Баран. – К.: «Т-во Міленіум», 2011. – 106 с.

Бондаренко Н. С. Славянский этногенез и становление украинского народа: исторический анализ (XIX - поч. XX.) / Н. С. Бондаренко. – К.: Феникс, 2007. – 399 с.

Вівчарик М. М. Українська нація: витоки, становлення, сьогодення / М. М. Вівчарик, В. П. Капелюшний. – К.: «Олан», 2003. – 280 с.

Залізняк Л. Походження українського народу / Л. Залізняк. – К.: «Вища школа», 1999. – 264 с.

Залізняк Л. Л. Від склавів до української нації: [монографія] / Л. Л. Залізняк. – К. : «Бібліотека українця», 2004. – 256 с.

Лозко Г. С. Українське народознавство / Г.С.Лозко. Вид. 3–тє, доп. та перероб. – К.: «Артек» 2006.– 472 с.

Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука.- Львів: «Світ», 2004. - 520 с.

Павлюк С. П. Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції НАН України І-т народознавства / С. П. Павлюк. – Львів.: «ІН НАНУ» 2006. – 248 с.

Петров В.П. Походження українського народу / В.П. Петров. – К.: МП «Фенікс». – 192 с.

Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова : [монографія] / Григорій Півторак; Акад. наук України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – Київ: Наук. думка, 1993. – 199, [1] с.

Півторак Г. П. Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». – 2-ге вид., доп./ Г.П. Півторак – К.: Арістей, 2004.- 180 с.

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій / А. Пономарьов. – К.: «Либідь», 1994. – 320 с.

Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України: курс лекцій: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / *А. П. Пономарьов.* – К.: «Либідь», 1996. – 272 с.

Савчук Б. Українська етнологія: Навч. посібник/ *Б. Савчук.* – Івано-Франківськ.: «Лілея –НВ», 2004. – 559 с.

Тищенко К. Етномовна історія прадавньої України: [монографія] / *К. Тищенко.* – К.: «Аквілон-Плюс», 2008. – 480 с.

Українська етнологія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / *М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко.* За ред. *В. Борисенко.* – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: Навч. посібник / За заг. ред. *С. П. Павлюка.* 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Українці: Історико-етнографічна монографія: У 2-х книгах. – Опішне: 1999. – Кн.1. – 527 с. Кн.2. – 541 с.

Фігурний Ю. С. Особливості і закономірності зародження, формування українського етносу від найдавніших часів до середини XIV ст. на теренах України: етнічні, державотворчі і націєтворчі процеси в українському вимірі./ *Ю.С. Фігурний.*- К, 2010. -158 с.

Хоптяр Ю. А. Етнологія: Навч. посібник. /*Ю.А. Хоптяр* – Кам'янець-Подільський: Медобори, 2008.- 158 с.

Тема 4. Формування української нації. Етнічна та національна культура.

Мета: Проаналізувати історичні і етнічні основи розвитку української нації. Охарактеризувати етнічні процеси та міжетнічні взаємини в Україні та етнічну та національну культуру.

Ключові поняття: нація, націогенез, етнічні процеси та міжетнічні взаємини, етнічна та національна культура.

План

- 1. Особливості формування української нації.**
- 2. Історичні етапи українського націогенезу.**
- 3. Етнічні процеси та міжетнічні взаємини в Україні.**
- 4. Етнічна та національна культура. Етнорегіональна й національна символіка.**

Контрольні запитання.

- 1. Проаналізуйте історичні етапи формування української нації.**
- 2. Які етнічні процеси та міжетнічні взаємини відбуваються в Україні?**

3. За яких умов український етнос трансформувався в націю?
4. Яку роль відіграла Хмельниччина в утворенні модерної української нації?
5. Охарактеризуйте особливості етнічної та національної культури.

Рекомендована література

Балушок В. Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія. / Г.С.Скрипник (відп. ред.): ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України / *В. Г. Балушок*. – Біла Церква.:Видавець О.В. Пшонківський, 2008. – 304 с.

Баран В. Д. Етногенез українського народу: короткий нарис / *В. Д. Баран*. – К.: «Т-во Знання України», 2007. – 148 с.

Баран В. Д. Слов'яни у первісному і ранньому середньовіччі / *В. Д. Баран*. – К.: «Т-во Міленіум», 2011. – 106 с.

Бондаренко Н. С. Славянский этногенез и становление украинского народа: исторический анализ (XIX - поч. XX.) / *Н. С. Бондаренко*. – К., 2007. – 399 с.

Вівчарик М. М. Українська нація: витоки, становлення, сьогодення / *М. М. Вівчарик, В. П. Капелюшний*. – К.: «Олан», 2003. – 280 с.

Гирич І. Б. Формування модерної української нації: теорія і суспільні виклики. (XIX – початок XX ст.) / *І.Б. Гирич*. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 112 с.

Горелов М. Українська етнічна нація: [монографія] / *М. Горелов, О. Моця, О. Рафальський*. – К., Еко-продакшн, 2012. – 192 с.

Грицак Я.Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.: [навч. посібник] / *Я.Й. Грицак* – К.: Генеза, 2000. – 360 с.

Залізняк Л. Л. Від склавів до української нації: [монографія] / *Л. Л. Залізняк*. – К. : «Бібліотека українця», 2004. – 256 с.

Івасенко Б.О. Виникнення українського етносу та формування нації:[іст.дослід.] / *Б.О. Івасенко*.- Т.: Терно-граф, 2009. -257 с.

Лозко Г. С. Українське народознавство / *Г.С.Лозко*. Вид. 3–тє, доп. та перероб. – К.: «Артек» 2006.– 472 с.

Павлюк С. П. Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції. НАН України І-т народознавства / *С. П. Павлюк*. – Львів.: «ІН НАНУ» 2006. – 248 с.

Петров В.П. Походження українського народу / *В.П. Петров*. – К.: МП «Фенікс». – 192 с.

Пономарьов А. Українська етнографія: курс лекцій / *А. Пономарьов*. – К.: «Либідь», 1994. – 320 с.

Пономарьов А. П. Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / *А. П. Пономарьов.* – К.: «Либідь», 1996. – 272 с.

Савчук Б. Українська етнологія: Навч. посібник/ *Б. Савчук.* – Івано-Франківськ.: «Лілея –НВ», 2004. – 559 с.

Сас, Петро Михайлович. Витоки українського націотворення : [монографія] / *П. М. Сас;* НАН України, Ін-т історії України. – Київ: [Ін-т історії України НАН України], 2010. – 701 с. : іл.

Україна. Процеси націотворення / упоряд. Андреас Каппелер. К. Вид-во «К.І.С.», 2011. 416 с

Українська етнологія : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / *М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко.* За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: Навч. посібник / За заг. ред. С. П. Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Українці: Історико-етнографічна монографія: У 2-х книгах. – Опішне: 1999. – Кн.1. – 527 с. Кн.2. – 541 с.

Хмельниччина та її роль в утворенні модерної української нації / Ф.Сисин// Український історичний журнал. – 1995. -№ 4.- С. 67 – 76.

Тема 5. Етнічний склад населення України

Мета: охарактеризувати етнонаціональну, етнолінгвістичну, етноконфесійну структуру населення України та динаміку чисельності українців.

Ключові поняття: субетнічні групи, етнографічні групи.

План

- 1. Етнонаціональна структура українського суспільства.**
- 2. Субетнічні та етнографічні групи українців. Національні меншини.**
- 3. Етнолінгвістична та етроконфесійна структура населення України.**
- 4. Етнодемографічний розвиток України в ХХ – на початку ХХІ ст.**
- 5. Українці у світі.**

Контрольні запитання

1. В чому полягає різниця між поняттями «етнографічна група» і «етнічна група»?

2. Назвіть основні причини появи етнографічних груп у складі українців.

3. Охарактеризуйте етнолінгвістичну структуру українського суспільства.
4. Проаналізуйте етноконфесійну структуру населення України.
5. Якою була чисельність українців у світі на межі ХІХ – ХХ ст?
6. Охарактеризуйте причини переселенського руху українських селян у східні регіони Російської імперії на початку ХХ ст.
7. Назвіть основні напрямки еміграції українців із західноукраїнських земель на початку ХХ ст.
8. Якими були втрати населення України, зумовлені Першою світовою війною?
9. Чому відбулося велике скорочення чисельності українців Радянського Союзу поза межами Української РСР за період між переписами населення 1926 і 1939 рр?
10. Якими були людські втрати України від голоду 1932 – 1933 рр?.
11. Назвіть основні причини, зумовлені Другою світовою війною, що спричинили великі втрати населення Української РСР.
12. Які були втрати населення західних областей України, зумовлені радянськими репресіями проти українського визвольного руху 1944 -1950 рр.?
13. Якими особливостями вирізнялися етнодемографічні процеси в Україні після Другої світової війни?
14. Охарактеризуйте динаміку чисельності населення України за матеріалами переписів 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 рр.
15. Назвіть основні періоди української заокеанської еміграції.
16. Як здійснюється збереження і розвиток етнокультурної самобутності українців в діаспорі?

Рекомендована література

Балушок В. Г. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія. / Г.С.Скрипник (відп. ред.): ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України / *В. Г. Балушок.* – Біла Церква.:Видавець О.В. Пшонківський, 2008. – 304 с.

Баран В. Д. Етногенез українського народу: короткий нарис / *В. Д. Баран.* – К.: «Т-во Знання України», 2007. – 148 с.

Баран В. Д. Слов'яни у первісному і ранньому середньовіччі / *В. Д. Баран.* – К.: «Т-во Міленіум», 2011. – 106 с.

Бондаренко Н. С. Славянский этногенез и становление украинского народа: исторический анализ (XIX - поч. XX.) / *Н. С. Бондаренко.* – К., 2007. – 399 с.

- Горленко В.* Литвини півночі України – ймовірний уламок нащадків племені літописних сіверян // Пам'ятки України. 2001. № 1–2. С. 85–103.
- Вівчарик М. М.* Українська нація: витоки, становлення, сьогодення / *М. М. Вівчарик, В. П. Капелюшний.* – К.: «Олан», 2003. – 280 с.
- Глушко М., Хомчак Л.* Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби) / *М. Глушко, Л. Хомчак.* - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017. - 591 с.
- Залізняк Л.* Походження українського народу / *Л. Залізняк.* – К.: «Вища школа», 1999. – 264 с.
- Залізняк Л. Л.* Від склавів до української нації / *Л. Л. Залізняк.* – К.: «Бібліотека українця», 2004. – 256 с.
- Зінич В.Т.* Сучасні етнодемографічні процеси в Україні / *В.Т. Зінич;* НАН України. Рада по вивч. продукт. сил України—К.: 2004.- 67 с.
- Лозко Г. С.* Українське народознавство / *Г.С.Лозко.* Вид. 3–тє, доп. та перероб. – К.: «Артек» 2006.– 472 с.
- Етнографія України* / за ред. С. А. Макарчука.- Львів: «Світ», 2004. - 520 с.
- Павлюк С. П.* Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції НАН України І-т народознавства / *С. П. Павлюк.* – Львів.: «ІН НАНУ» 2006. – 248 с.
- Петров В.П.* Походження українського народу / *В.П. Петров.* – К.: МП «Фенікс». – 192 с.
- Пономарьов А.* Українська етнографія: курс лекцій / *А. Пономарьов.* – К.: «Либідь», 1994. – 320 с.
- Пономарьов А. П.* Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / *А. П. Пономарьов.* – К.: «Либідь», 1996. – 272 с.
- Савчук Б.* Українська етнологія: Навч. посібник / *Б. Савчук.* – Івано-Франківськ .: «Лілея –НВ», 2004. – 559 с.
- Стасюк О. О.* Геноцид українців: деформація народної культури / *О.О. Стасюк* – К.: «Стилос», 2008. – 223 с.
- Тищенко К.* Етномова історія прадавньої України: [монографія] / *К. Тищенко.* – К.: «Аквілон-Плюс», 2008. – 480 с.
- Українська етнологія* : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / *М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко.* За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.
- Українське народознавство*: Навч. посібник / За заг. ред. С. П. Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Українці: Історико-етнографічна монографія: У 2-х книгах. –
Опішне: 1999. – Кн.1. – 527 с. Кн.2. – 541 с.

Тема 6. Історико-етнографічне районування України

Мета: поглибити знання про різні історико-етнографічні регіони України.

Ключові поняття: історико-етнографічні області, історико-етнографічні регіони, історичні зони, етнографічні райони,

План

- 1. Формування української етнічної території. Етнічні та географічні назви української землі.**
- 2. Проблеми, умови, етапи регіоналізації України.**
- 3. Історико-етнографічні області України.**
- 4. Характерні особливості регіонів.**

Контрольні запитання

- 1. Що таке етнічна територія?**
- 2. Охарактеризуйте основні фізико-географічні риси української етнічної території.**
- 3. Дайте визначення історико-етнографічного регіону.**
- 4. У чому полягає головна мета історико-етнографічного районування?**
- 5. Назвіть основні етапи процесу становлення історико – етнографічного - районування.**
- 6. Які регіони і підрегіони в історико-етнографічному районуванні України виокремлює сучасна українська етнологія?**
- 7. У чому полягають своєрідність і локальні особливості кожного регіону?**
- 8. Який регіон з етнографічного погляду найбільш складний і різноманітний? Назвіть його характерні особливості.**

Рекомендована література

Арсенич П.І. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження./ *П.І. Арсенич та ін.* – К.: Наукова думка, 1987. -472 с.

Багалій Д. І. Історія Слобідської України. / *Д. І. Багалій* - Харків: Основа, 1991. - 256 с.

Боєчко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан./ *В. Боєчко, О. Ганжа, Б. Захарчук.* – К.: Основи, 1994. - 168 с.

Бойківщина: історико-етнографічне дослідження / за ред. Ю.Г.Гошка. - К. : Наукова думка, 1983. - 304 с.

Буковина: історичний нарис// Ю.І. Макар, О.М. Масан, Л.П. Михайлина [відп. ред. В.М. Ботушанський]. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.

Боплан Гійом Левассер. Опис України/ *Гійом Левассер Боплан.* – Львів: «Каменяр», 1990. – 301 с.

Верменич Я. Історична регіоналістика в Україні / *Я. Верменич // УІЖ* – 2001. – № 6.

Глушко М. Надсяння: локалізація і межі етнографічного району України. /*М. Глушко // НТЕ.* 2017. - № 3. С. 7–15.

Глушко М. Надсяння: локалізація та межі етнографічного району // *Фортеця: збірник заповідника “Тустань”./ М. Глушко.* - Львів: Простір-М, 2018. Кн. 3. - С. 372–383.

Глушко М. Постчорнобильське експедиційне етнографічне дослідження Середнього Полісся (наукові здобутки, прогалини, завдання). / *М. Глушко.*// Народознавчі зошити. 2006. № 3–4. - С. 321–327.

Глушко М. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ століть)./ *М. Глушко.* // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2009. Вип. 44 - С. 179–214.

Глушко М. Етнографічне районування української Галичини (за матеріалами наукових досліджень ХІХ – початку ХХ ст.)/ *М. Глушко // Галичина: Етнічна історія: тематичний збірник статей.* Львів, 2008. С. 46–80.

Глушко М. Середнє Полісся у системі етнографічного районування України: локалізація, межі (За матеріалами наукових досліджень другої половини ХХ – початку ХХІ ст.)/ *М. Глушко.* // Вісник Львівського університету. Серія історична. 2008. Вип. 43. - С. 15–33.

Гуцульщина. Історико – етнографічне дослідження./ Відп. ред. Ю.Г. Гошко. – К.: Наукова думка, 1987. – 472 с.

Косміна О.Ю. Етнографічні регіони України [Електронний ресурс]. / *О.Ю. Косміна.* // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2005. - 672 с.: іл.. – Режим доступу:

http://www.history.org.ua/?termin=Etnografichni_regiony_Ukrainy (останній перегляд: 29.06.2021)

Етнографія Києва і Київщини: традиції й сучасність / [відп. ред. В. Ф. Горленко]. К.: Наукова думка, 1986. - 271 с.

Заставний Ф. Д. Географія України. У 2-х кн. / Ред. М. П. Парцей. – Львів: Світ, 1994. – 472 с.

Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі./ *Ф. Д. Заставний.* - Львів: Світ, 1993. – 176 с.

Збир І. Оскар Кольберг і його збірник “Покуття”: монографія./ *І. Збир.* - Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2014. – 269 с.

Кирчів Р.Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини / *Р. Ф. Кирчів* - Київ: Наукова думка, 1983. — 174 с.

Кирчів Р. Покуття як історико-етнографічний район України / *Р. Кирчів* // Народознавчі зошити. - 2017. - № 1. - С. 3-22. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaZo_2017_1_3

Кожолянюк Г. Етнографія Буковини. Чернівці, 1999. Т. 1. 378 с.; 2001. Т. 2. 424 с.; 2004. Т. 3. – 392 с.

Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження. / Ю. Гошко (відп. ред.).Т. 1: Матеріальна культура - Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. — 360 с.

Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України : навч. посібн. / *С. А. Макарчук.* — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. — 352 с., 53 іл.

Поділля. Історико-етнографічне дослідження/ *Л. Артюх, В. Наулко, З. Болтарович.* – К.: Видавництво НКЦ «Доля».-1994. -504 с.

Покуття: Історико-етнографічний нарис /*А. Королько, П. Арсенич, О. Добржанський, Ф. Яценюк, М. Гуйванюк, та інші.* - Львів: Манускрипт, 2010. - 456 с.

Тиводар М. Етнографія Закарпаття: історико-етнографічний нарис./ *М. Тиводар.* - Ужгород: Гражда, 2011. - 416 + 16 с. кол. Іл.

Тиводар М.П. Етнографія Закарпаття : іст.-етногр. нарис / *М. П. Тиводар* ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ “Ужгород. нац. ун-т”, Каф. історії стародав. світу та серед. віків. – 2-ге вид., випр. та доп. – Ужгород : Гражда, 2017. – 440 с. : кол.іл. – Бібліогр. : С. 432-436.

Тема 7. Традиційні заняття українців.

Мета: ознайомити студентів з традиційними видами господарської діяльності українського народу.

Ключові поняття: город, городництво, рілля, рільництво, хліборобство, землеробство, рало, плуг, соха, системи рільництва, тваринництво, скотарство, мисливство, рибальство, бортництво, бджільництво.

План

1. Землеробство: рільництво, городництво, садівництво. Знаряддя та методи обробітку ґрунту та переробки врожаю. Хліборобські обряди та трудові традиції.

2. Традиції тваринництва та скотарства в українському селі.

3. Допоміжні заняття населення: мисливство, рибальство, бджільництво.

Контрольні запитання

1. Які причини спонукали розвиток хліборобства на етнічній території України з давніх давен?

2. Назвіть традиційні види господарської діяльності українського народу.

3. Розкажіть про системи землеробства.

4. Охарактеризуйте народну землеробську техніку українців.

5. У який спосіб допомагали хліборобові традиційні обряди, звичаї, ритуали, вірування?

6. Поясніть органічну єдність у хліборобстві агротехнічних процесів і обрядових дій.

7. Якій тягловій силі надавали перевагу селяни?

8. Які роботи виконували чоловіки, а які жінки, згідно з традиційним розподілом праці в родині?

9. Назвіть характерні риси городництва.

10. Охарактеризуйте особливості тваринництва на різних територіях України.

11. Які прийоми вигодівлі худоби виробилися в Україні?

12. Чим пояснюється побутування відгінної та вигінної форм літнього випасання худоби?

13. У чому полягало полонинське випасання овець? Які функції ватага і хто ним міг бути?

14. Опишіть способи полювання в різних регіонах України.

15. Які традиційні знаряддя рибного промислу використовуються донині?

16. Які традиційні звичаї українських рибалок Вам відомі?

17. Яку роль відіграє бджільництво в господарській діяльності українців?

18. Назвіть основні етапи розвитку бортництва.

19. Яка різниця між бортним і вуликовим бджільництвом?

Рекомендована література

Глушко М. С. Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно – історична проблема)/ *М.С. Глушко* – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 444 с

Горленко В. Народна землеробська техніка українців / *В. Горленко, І. Бойко, О. Куницький.* – К.: «Наукова думка», 1971. – 164 с.

Довженок В. Й. Землеробство Давньої Русі до середини XIII ст./ *В. Й. Довженок* - К.: Видавництво Академії Наук Української РСР, 1961. — 267 с.

Етнічна історія Давньої України. – К.: Ін-т археології НАН України, 2000. – 164 с.

Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука. - Львів.: «Світ», 2004. – 520 с.

Інкін Василь Фадейович Сільське суспільство Галицького Прикарпаття у XVI-XVIII століттях : історичні нариси / *Василь Інкін.* ред. і упоряд. Микола Крикун; Ін-т істор. дослідж., Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2004. – XX, 420, СП. – (Монографічна серія ; № 2).

Культура і побут населення України / За ред. В. І. Наулка, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко. – К.: «Либідь»1993. – 288 с.

Лозко Г. С. Українське народознавство / *Г.С. Лозко.* Вид. 3–тє, доп. та перероб. – К.: «Артек» 2006. – 472 с.

Мандибуря М. Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX - 30-х років XX ст./ *М. Д. Мандибуря* - Київ: Наукова думка, 1978. — 191 с.

Павлюк С. П. Традиційне землеробство України: Агротехнічний аспект / *Степан Петрович Павлюк.* – Львів: Світ, 1994. – 416 с.

Петров В. П. Подсечное земледелие./ *В. П. Петров.* – К.: Наукова думка, 1968. – 228 с.

Полесьє. Матеріальна культура./*В. К. Бондарчик, И. Н. Браим, Н. И. Бураковская и др.;* Редкол.: В. К. Бондарчик (отв. ред.) и др.]; АН УССР, Ін-т искусствоведения, фольклора и этнографии им. М. Ф. Рыльского, Львов. отд-ние, АН БССР, Ін-т искусствоведения, этнографии и фольклора – К.: Наукова думка, 1988. – 448 с

Рудик С. К. Тварини в житті та побуті українського народу./ *С. К. Рудик.* – К.: «Академія наук вищої школи . 2005. – 232 с.

Тиводар М. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст: Історико – етнологічне дослідження./ *М. Тиводар.* – Ужгород: Карпати, 1994. 560 с.

Тиводар Михайло Петрович. Етнологія : навч. посіб. / *М. П. Тиводар.* – Вид. 3-є, випр. і допов. – Ужгород : Гражда, 2010. – 504 с. : рис. – Бібліогр. : с. 497-499.

Тиводар Михайло Петрович. Етнографія Закарпаття : іст.-етногр. нарис / *М. П. Тиводар* ; М-во освіти і науки України, ДВНЗ “Ужгород. нац. ун-т”, Каф. історії стародав. світу та серед. віків. – 2-ге вид., випр. та доп. – Ужгород : Гражда, 2017. – 440 с. : кол.іл. – Бібліогр. : С. 432-436.

Українська етнологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / *М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко.* За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: навч. посібник / За заг. ред. С.П. Павлюка. 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Тема 8. Традиційні ремесла, промисли та транспорт. Декоративно-прикладне мистецтво українського народу.

Мета: дати характеристику найбільш поширеним промислам та ремеслам, виділити центри виробництва, традиції, способи обробки матеріалів. Звернути увагу на регіональні особливості розвитку промислів. Охарактеризувати особливості декоративно-прикладного мистецтва українського народу та транспорту.

Ключові поняття: вишивка, в'язання, гаптування, декоративно-прикладне мистецтво, килим, мереживо, мережка, плетіння, промисли, ремесло, чумацтво.

План.

Традиційні ремесла та промисли:

- а) ткацтво;
- б) деревообробка;
- в) обробка шкіри;
- г) гончарство;
- д) обробка металу.

2. Декоративно-прикладне мистецтво українського народу.

- а) узорне ткацтво та килимарство;
- б) вишивка;
- в) художня обробка дерева;

- г) кераміка та гутне скло;
 - д) художній метал;
 - е) писанкарство, витинанки, художнє плетіння.
3. Транспорт. Чумацтво на Україні.

Контрольні запитання

1. Дайте визначення ремесла.
2. Охарактеризуйте традиційну техніку виготовлення тканини. Як оздоблювали домоткані тканини? Назвіть основні види тканин.
3. Які техніки ткання Вам відомі?
4. Охарактеризуйте цехове виробництво тканин в Україні.
5. Назвіть відомі осередки художнього ткацтва в Україні.
6. Які типи ткацького верстата застосовувалися в Україні?
7. Назвіть ремісничі професії пов'язані з обробкою дерева.
8. Які види шкіряних виробів побутовали в Україні?
9. Що Вам відомо з історії українських килимів? На які групи поділяють килими відповідно до змісту орнаментальних мотивів.
10. Назвіть основні осередки килимового мистецтва в Україні.
11. На які групи поділяють вишивку згідно з її поліфункціональною сутністю?
12. Які техніки вишивання та їх локальні відмінності Вам відомі?
13. Чим вирізняються вишивки Київщини, Житомирщини, Чернігівщини, Полтавщини, Поділля та Волині? Назвіть осередки, де зберігаються давні традиції вишивання.
14. Які центри гончарства Вам відомі?
15. Коли і де були створені українські керамічні школи?
16. Як виготовлялося гутне скло?
17. Якими були основні мотиви художнього оформлення металевих виробів?
18. Якими техніками кування володіли українські ковалі?
19. Охарактеризуйте техніки художньої обробки металів в Україні.
20. Назвіть техніки і види плетіння.
21. Які способи розпису писанок Вам відомі?
22. З яких видів складається традиційний транспорт українців?
23. Чим відрізнялося візникування від чумацтва?

Рекомендована література

Андрушко Л. М. Український рушник як поліфункціональний твір народного мистецтва: функції, типологія, семантика, художні особливості / *Л. М. Андрушко.* – Л.: 2010. – 166 с.

Біляшівський Е. Українські писанки./*Е. Біляшівський.* –К.: Мистецтво, 1968. -91 с.

Боньковська С.М. Ковальство на Україні XIX – поч. XX ст./ *С. М. Боньковська* – К.: Наукова думка, 1991.- 112 с.

Боряк Олена. Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина XIX – поч. XX ст.) [Текст]/ *О. Боряк.* – К.: НАН України, Ін-т мистецтвознав., фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, 1997.- 192 с.

Будзан А. Різьба по дереву в західних областях України./ *А. Будзан.* – К.: Видавництво АН УРСР, 1960. — 106 с.: іл.;

Вінтоняк Д. Ткацтво в домашніх умовах./ *Д. Вінтоняк.* – Львів : Інститут народознавства НАН України, 1997. - 55 с.

Возниця О. Вишивка – моє життя./ *О. Возниця.* – Дрогобич, 2006. Дрогобич: Коло, 2006. 176.-с.

Гвоздевич С. Вироби з дерева у щоденному побуті поліщуків// *Минуле і сучасне Волині й Полісся.* / *С. Гвоздевич.* – Луцьк, 2007.

Грицай С.П. Художнє в'язання: Навч. посібник / Вступне слово. *А.Г.Данилюка.*// *С.П. Грицай.* – К.: Вища школа., 1994. – 104 с.

Етнографія України / за ред. *С. А. Макаруча.* - Львів.: «Світ», 2004. – 520 с.

Запаско Я.П. Українське народне килимарство./ *Я. П. Запаско.* -К.: Мистецтво, 1973. – 112 с.

Захарчук-Чугай Р.В. Українська народна вишивка: західні області УРСР./*Р. В. Захарчук-Чугай .* –К.: Наукова думка, 1988, - 192 с.

Захарчук-Чугай Р. В. Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб. / *Р.В. Захарчук-Чугай, Є.А. Антонович.* – К.: «Знання», 2012. – 342 с., XXXII з кольор. ілюстр.

Китова С. Полотняний літопис України: семантика орнаменту українського рушника / *С. Китова.* – Черкаси.: «Брама», 2003. – 223 с.

Кулинич-Стахурська О. Мистецтво української вишивки./*О. Кулинич-Стахурська О* – Львів: Месіонер, 2007. -256 с.

Матейко К. Український народний одяг. Етнографічний словник / *Катерина Матейко.* – К.: «Наукова думка», 1996. – 195 с.

Моздир М. І. Українська народна дерев'яна скульптура./ *М. І. Моздир.* – К.: Наукова думка, 1980. – 144 с.,

Народні художні промисли УРСР: Довідник.- К.: Наук. думка, 1986. - 142 с.

Орел Л. Українські рушники / Л. Орел. – Л.: «Кальварія», 2003. – 232 с.

Пошивайло І. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна / І. Пошивайло. – К.: «Молодь», 1993. – 408 с.

Пошивайло І. Гончарство України у контексті світової культурної спадщини./ І. Пошивайло. – Опішне, 2000. – 410 с

Українське художнє дерево XVI-XX ст. [Текст] / М. Є. Станкевич ; НАН України, Інститут народознавства. — Л. : Інститут народознавства НАН України, 2002. — 480 с.: іл

Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру / Олена Федорчук. – Л.: «НАН України, Ін-т народознавства, 2007. – 120 с.

Щербаківський Д. Український килим./ Д. Щербаківський . – К., 1997.

Тема 9. Сільські поселення та житла. Народна архітектура

Мета: проаналізувати будівельні традиції українців.

Ключові поняття: село, сельбище, присілок, виселок, урочище, хутір, підварок, зимівник.

План.

- 1. Типи, форми сільських поселень в Україні. Селянський двір.**
- 2. Народна архітектура сільських житлових комплексів:**
 - а) народне житло;**
 - б) господарські споруди;**
 - в) будівлі громадського центру;**
 - г) громадські виробничі споруди.**

Контрольні запитання.

- 1. Охарактеризуйте основні структурні елементи українського села. 2. Як виникли присілки?**
- 3. Розкажіть про напрями розвитку традиційних типів сільських поселень українців.**
- 4. Назвіть традиційні для українців форми сільських поселень.**
- 5. Що Ви знаєте про безсистемні форми поселень, та їх особливості у рівнинних та гірських районах України?**
- 6. Які спільні та відмінні риси мають рядові та вуличні поселення?**

7. Охарактеризуйте типи забудови дворів українців та їхні особливості.
8. Які типи забудови двору були поширені в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. ?
9. Як впливали на забудову дворів та їх варіанти природно-географічні та соціально-економічні чинники?
10. Назвіть та охарактеризуйте регіональні типи житлових комплексів.
11. Які зони можна виділити на території України за характером будівельних матеріалів?
12. Назвіть комплекс ознак, які визначали типологічну виразність народного українського житла ХІХ ст.
13. Який тип традиційного житла найбільше поширений в Україні?
14. Розкажіть про традиції українців щодо організації простору багатодвірних сільських поселень.
15. Назвіть найхарактерніші господарські споруди в житлово-господарському комплексі українського двору.
16. Що Ви знаєте про сезонні тимчасові поселення українців?
17. Назвіть ознаки народної архітектури українського житла ХІХ ст.
18. Охарактеризуйте традиційний інтер'єр української хати.
19. Які типи печей поширені в Україні?
20. Які обряди, пов'язані із житлом, Ви знаєте?
21. Які елементи інтер'єру української хати, на Вашу думку, визначалися найбільшою сакральністю?
22. Які типи храмів побутували в Україні?
23. Із яких частин складається тридільний український храм?
24. Яким було символічне значення декорування розписом житла?

Рекомендована література.

- Будзан А. Ф.* Поселення, садиби, житло// Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. / *А. Ф. Будзан.* – К.: Наукова думка, 1983. – С. 159–178.
- Вечерський В.* Архітектура і містобудівна спадщина доби Гетьманщини. / *В. Вечерський.* - К., НДІТІАМ, .2001 -350 с.
- Гошко Ю. Г.* Народна архітектура Українських Карпат XV – ХХ ст./ *Ю. Г.Гошко* –К.: Наукова думка, 1987. - 272 с. : іл.
- Данилюк, А. Г.* Українська хата./ *А. Г. Данилюк* - К.: Наукова думка, 1991. — 110 с.

Данилюк А. Внутрішній образ традиційної поліської хати // *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народне мистецтво і духовність. Матеріали Другої Волин. обл. наук.-етногр. конф.: Зб. наук. пр. / А. Данилюк - Луцьк, 2005. - С. 92-94.*

Косміна Т. В. Сільське житло Поділля. Кінець XIX–XX ст.: історико-етнографічне дослідження./*Т.В. Косміна - К.: Наукова думка, 1980. -189 с.*

Масненко В.В. Українська хата. / *В. Масненко, В. Ракианов; ЧНУ ім. Б. Хмельн. – Черкаси: 2012.*

Могитич І. Р. Нариси архітектури Української церкви. / *І. Р. Могитич.– Львів: б.в. 1995. -49 с.*

Народна архітектура Українських Карпат XV – XX ст. – К.: Наукова думка, 1987. – 270 с.

Народне зодчество. – К.: «Мистецтво», 2009. – 320 с.

Радович Р. Поліське житло: культурно-генетичні витоки та еволюційні процеси./*Р. Радович. – Львів: ІН НАНУ, 2017. 851 с.*

Самойлович В.П. Українське народне житло. – К: Наукова думка, 1972. — 50 с.

Самойлович В.П. Народна архітектура України в ілюстраціях / *В. П. Самойлович. – К.: «Абрис», 1999. – 281 с.*

Сілецький Р. Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах XIX – поч. XX ст. / *Р. Сілецький. – К: Наукова думка, 1994. – 140 с., з іл.*

Стельмах Г. Ю. Історичний розвиток сільських поселень на Україні: Історико-етнографічне дослідження. / *Г. Ю. Стельмах.— К.: Наукова думка, 1964. — 240 с.*

Таранушенко С. А. Постройки украинского Полесья. Хаты, стебки, клуни / *С. А. Таранушенко. – Харьков, « Харьковский музей городской усадьбы», 2012. – 84 с.*

Українська етнологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко. За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: навч. посібник / за заг. ред. С. П. Павлюка. 2-ге вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Файник Т. М. Житло та довкілля: будівельні традиції українців Карпат / *Т. М. Файник. – Л.: «НАН ІН України», 2007. – 204 с.*

Юрченко П. Г. Дерев'яна архітектура України./ П. Г. Юрченко. – К.: Булівельник, - 1970. – 191 с.

Тема 10. Українське національне вбрання.

Мета: розширити знання студентів про національне вбрання.

Ключові поняття: костюм, одяг, стрій

План.

- 1. Українське традиційне національне вбрання.**
- 2. Регіональні комплекси традиційного українського вбрання: форми крою, вишивка, оздоблення.**
- 3. Класифікація одягу та взуття. Особливості верхнього одягу, натільного, нагрудного, поясного їх призначення.**
- 4. Жіночі прикраси, чоловічі, жіночі та дівочі головні убори і зачіски.**

Контрольні запитання.

- 1. Яка різниця між одягом і строєм?**
- 2. Що Ви знаєте про функції одягу?**
- 3. Розкажіть про конструктивні особливості крою та декору українських сорочок.**
- 4. В чому виявляється регіональна своєрідність плечового одягу?**
- 5. Назвіть регіональні комплекси українського традиційного вбрання та їхні принципові відмінності.**
- 6. Охарактеризуйте символіку народного одягу.**
- 7. Яким було найдавніше вбрання в Україні?**
- 8. Яким було вбрання за часів Київської Русі?**
- 9. Як можна пояснити виникнення регіональних варіантів вбрання?**
- 10. Яким був національний стрій за козацьких часів?**
- 11. Якими були особливості костюма запорізького козацтва.**
- 12. Чим відрізняється дівоче вбрання від жіночого?**
- 13. Охарактеризуйте національні строї українців ХІХ – на початку ХХ ст.**
- 14. Розкрийте етносимволічну знаковість народного костюма українців.**

Рекомендована література.

Білан М. С., Стельмащук Г. Г. Український стрій. 2-е вид./ М. С. Білан, Г. Г. Стельмащук. - Львів: Апріорі, 2011. - 313 с.

Булгакова Л. Традиційний жіночий одяг першої половини ХХ ст.// Полісся України: Матеріали іст. – етнограф. дослідження./ *Л. Булгакова.* –Л., 1999. – Вип. 2.

Булгакова-Ситник Л. Тенденції до змін у традиційному одязі Полісся у першій чверті ХХ ст.// Полісся України: Матеріали іст. – етнограф. дослідження./ *Л. Булгакова-Ситник.* –Л., 2003. – Вип. 3.

Гатальська Н. Івашків Г. Поетика волинського вбрання(науково художня реконструкція)/*Н. Гатальська, Г.Івашків.* - Луцьк: Ініціал, 2005. – 20 с.

Камінська Н. М. Костюм в Україні від епохи Київської Русі до ХХІ століття/*Н.М. Камінська, С. І. Нікулєнко.* – Х.: «Золоті сторінки», 2004. – 149 с.

Косміна Т. В., Васіна З.О. Українське весільне вбрання. Етнографічні реконструкції./*Т. В. Косміна, З. О. Васіна.* – К.: Мистецтво, 1989.- 38 с

Косміна О. Українське традиційне жіноче вбрання Київщини: кінець ХІХ – початок ХХ ст. Навчальний посібник./ *О. Косміна.* - Київ: Хрещатик, 1994. - 52 с.

Матейко К. Український народний одяг: Етнографічний словник. /*Катерина Матейко* – К.: «Наукова думка», 1996.– 195 с.

Ніколаєва Т. О. Український костюм. Надія на ренесанс. / *Т. О. Ніколаєва.* - К.: Дніпро, 2005. – 320 с.: іл.

Ніколаєва М. Історія українського костюма/ *М. Ніколаєва.* – К.: «Либідь», 1996. – 173 с.

Ричка В. Мода й ритуал: кодекс убрання і Київській Русі./ *В. Ричка.*// УЇЖ, 2020, №3.- С. 4- 15.

Стельмащук Г. Традиційні головні убори українців./ *Г. Стельмащук.* – К: Наук. думка, 1993. – 240 с.

Стасько Б. В. Український народний одяг (західні етнографічні регіони): Навч.-метод. посібник / *Б. В. Стасько, Н. І. Марусик.* – Івано-Франківськ: «Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ», 2009. – 120 с.

Українці: Історико-етнографічна монографія: У 2–х книгах. – Опішне: 1999. – Кн.1. – 527 с. Кн.2. – 541 с.

Тема 11. Народна кухня. Традиції народного харчування.

Мета: охарактеризувати традиції народного харчування.

Ключові поняття: щоденні, святкові та обрядові страви, режим та етикет харчування пости.

План.

1. Система харчування та народна кулінарія. Локальні особливості народного харчування.

2. Заготівля продуктів харчування та їх зберігання.
3. Щоденні, святкові та обрядові страви українців.
4. Режим та етикет харчування, основні харчові заборони. Пости.

Контрольні запитання.

1. Визначте загальноукраїнські особливості народної кулінарії.
2. Які, на Ваш погляд, функції виконує ритуальна їжа під час свят та обрядів?
3. Охарактеризуйте обрядові страви різдвяно-новорічного циклу. Які страви і скільки готували селяни на Свят-вечір у Вашій місцевості?
4. Яка роль традиційних Великодніх страв і наскільки вони осучаснені сьогодні?
5. Які страви, печиво готували колись і тепер на весілля у Вашій місцевості?
6. Які страви готували колись і тепер на поминальний обід у Вашій місцевості?
7. Які традиційні обрядові страви досі побутують у Вашому краї?
8. Назвіть відомі Вам заборони і обмеження щодо їжі в українців.
9. Як зберігаються традиції української кухні?
10. Яке символічне значення мали хлібні вироби в обрядовості українців.
11. Охарактеризуйте регіональні особливості народного харчування в Україні.
12. Які чинники впливають на характер і специфіку харчування етносу?
13. Наведіть приклади запозичень із інших національних кухонь народів світу, які тепер популярні в Україні.
14. Які Ви знаєте прислів'я та приказки про страви, печиво та напої українців?

Рекомендована література.

Абельмас Н. В. Украинская кухня. Лучшие блюда на праздничном столе / *Н.В. Абельмас.* – Донецк: «Бао», 2005. – 383 с.

Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження./*Л. Ф. Артюх.* – К.: Наукова думка, 1977. 160 с.

Артюх Л.Ф. Харчові заборони в українській культурі: Релігійне й етнічне// Політологія, Етнологія, Соціологія. Доповіді та повідомлення III Міжнародного конгресу українців. – Харків, 1996. – 54 с.

Артюх Л. Ф. Звичаї українців у народному календарі (українська народна кухня) / *Л. Ф. Артюх.* – К.: Балтія - Друк, 2012. – 223 с..

Вербець О. Великодній кошик. Обряди і страви Великодніх свят./*О. Вербець.* – Л., 2010.

Гонтар Т. О. Народне харчування українців Карпат./ *Т. О. Гонтар* – К: Наукова думка, 1982. — 116 с..

Панченко В. Г. Українське народне харчування: минуле і майбутнє. Уроки здоров'я / *В. Г Панченко.* —Д.: «Герда», 2009. – 234 с.

Франко О. Практична кухня./*О. Франко* – Львів, 1991.

Хліб наш насущний: використання хліба в українських обрядах і звичаях/ М. Ткач, Н. Данилевська (упоряд.). – К.: «Укр. центр духовної к-ри», 2003. – 220 с.

Тема 12. Громада, громадський побут.

Мета: дати ґрунтовні знання про громаду і традиційні форми громадського побуту українців.

Ключові поняття: громада,

План.

- 1). Традиційні громадські спільності в Україні .
- 2). Громадські форми праці, спілкування та дозвілля.
- 3). Самоврядування на селі. Морально-етичні стосунки в громаді.
- 4). . Молодіжна громада та закони її функціонування.

Контрольні запитання.

1. Охарактеризуйте внутрішню структуру територіальної громади.
2. Назвіть відомі Вам органи громадського самоврядування.
3. Яких виборних осіб у громадському уряді Ви знаєте?
4. Охарактеризуйте стабільні та змінні функції, які притаманні сільській громаді як територіально-адміністративній одиниці.
5. Які головні громадсько-трудова звичаї, базовані на праві користування і володіння?
6. Якими були функції молодіжної громади?
7. Наведіть приклади громадського колективізму в громадському житті села.

8. Які види взаємодопомоги побутували в сільських громадах.
9. Охарактеризуйте міжпоколінні стосунки в громадах у минулому і порівняйте їх з сучасними.
10. Якою була роль громади у формуванні морально-етичних норм життя селян?
11. Що Вам відомо про звичаї громадського осуду?
12. Охарактеризуйте основні риси звичаєво-правової культури українського козацтва.
13. Охарактеризуйте загальноукраїнські особливості козацької звичаєво-правової культури.

Рекомендована література.

Балушок В. Парубочі громади в українському селі / *В. Балушок* // Київська старовина. — 1995. — № 5. — С. 84—88.

Балушок В. Парубочі ініціації в українському традиційному селі / *В. Балушок* // Родовід. — 1996. — № 7. — С. 29—37.

Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських

Карпат (XIX – 30 – ті роки XX ст.) / *Г. Горинь* - К.: Наукова думка, 1993. – 199–с.

Гошко Ю. Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV – XIX ст. / *Ю. Гошко* .– Львів: Ін-т народозн. НАН України, 1999. - 336 с.

Гримич М. В. Звичаєве цивільне право українців XIX – початку XX ст. / *М.В. Гримич* – К., 2006.

Гурбик А. О. Еволюція соціально-територіальних спільнот в середньовічній Україні (волость, дворище, село, сябринна спілка) / – *А.О.Гурбик*. - К., 1998.

Етика спілкування. – К.: Либідь, 2006. -. 400 с.

Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука.- Львів.: «Світ», 2004. – 520 с.

Кувеньова Л. Громадський побут українського селянства. / *Л. Кувеньова*. – К.: Наукова думка, 1966. – 135 с.

Культура і побут населення України / За ред. В. І. Наулка, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко. – К.: «Либідь» 1993. – 288 с.

Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. Вид. 3–те, доп. та перероб. – К. : «Артек» 2006.– 472 с.

Падох Я. Грунтове судочинство на Лівобережній Україні у другій половині XVII – XVIII ст./ Я. Падох. -- Львів : Наук. т-во ім. Т. Шевченка, 1994.- 189 с.

Сироткін В. М. Святкове дозвілля громади// Українці: Історико-етнографічна монографія: У 2 кн., Кн. 1 / За наук. ред. А. Пономарьова./ В. М. Сироткін.-- Опішне : Укр. Народознавство, 1999. - 528 с. : іл.

Українська етнологія : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко. За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: Навч. посібник / За заг. ред. С.П.Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Українці: Історико-етнографічна монографія: : У 2 кн. / За ред. А. Пономарьова — Опішне : Українське народознавство, 1999. – Кн. 1.- 527 с.; Кн. 2. – 541 с.

Тема 13. Традиційна українська сім'я і шлюб.

Мета: дати знання про традиційну українську сім'ю та шлюб.

Ключові поняття: родина, сім'я, спорідненість, шлюб.

План.

- 1. Шлюбні стосунки в українців.**
- 2. Сім'я та сімейний побут.**
- 3. Проблеми внутрішньосімейних взаємин.**
- 4. Українська система споріднення.**

Контрольні запитання

- 1. Як регулювалися сімейні відносини в Україні в різні історичні періоди?**
- 2. В чому полягає етнографічний підхід до вивчення сім'ї?**
- 3. Охарактеризуйте основні форми укладання шлюбу й етапи укладання шлюбної угоди.**
- 4. Яку структуру має договірно-зобов'язальний шлюбний комплекс?**
- 5. Назвіть основні функції традиційної сім'ї.**
- 6. Які майнові звичаї українців та майновий статус різних членів селянської родини?**

7. Яку специфіку мали майнові сімейні звичаї в традиційній українській сім'ї?

8. Охарактеризуйте моральні та етикетні сімейні звичаї.

Рекомендована література.

Боряк О. О. Баба – повитуха в культурно-історичній традиції українців: між профаним і сакральним. [Текст]/*Олена Боряк*; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології. М. Т. Рильського. -К.: 2009.- 307 с.

Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука. - Львів.: «Світ», 2004. – 520 с.

Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу./ *О.М. Кравець* — К.: Наукова думка, 1966. – 275с.

Лозко Г. С. Українське народознавство / *Г. С. Лозко*. Вид. 3–те, доп. та перероб. – К. : «Артек» 2006.– 472 с.

Пономарев А. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине./ *А. Пономарев*. – К.: Наукова думка, 1989. – 320 с.

Українська етнологія : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / *М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко*. За ред. В. Борисенка. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: Навч. посібник / За заг. ред. С.П.Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Чмелик Р. Мала українська селянська сім'я другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (Структура і функції) ./ *Р. Чмелик*. - Львів: ІН НАНУ, 1999. — 143 с.

Тема 14. Народні знання та вірування.

Мета: поповнити знання про традиційні знання, вірування українців.

Ключові поняття: вірування, двовір'я, демонологія, етнопедагогіка, мораль, народний етикет, народна педагогіка, уявлення, фольклор, честь.

План.

1). Основи народних знань. Українська народна метеорологія та календар. Система народних поглядів і знань у галузі астрономії, медицини, етноботаніки і зоології.

- 2). Світоглядні уявлення та вірування українців, космогонічні знання та міфи. Релігія в житті українського народу.
- 3). Мораль. Народний етикет.
- 4). Структура і жанровий склад українського фольклору.

Контрольні запитання:

1. Як формувалися народні знання?
2. Яке символічне навантаження мають першоеlementи світу – вода, земля, вогонь – в українських обрядах?
3. За якими сферами людської діяльності й побуту можна згрупувати народні знання?
4. Які існували народні міри довжини і площі?
5. Охарактеризуйте як використовували в народній медицині лікувальні дерева, трави, ягоди, городину, зернові культури та ліки мінерального походження ?
6. Як згідно з народною мораллю належить ставитися до батьків, родичів, сусідів?
7. Як визначали погоду за Сонцем, Місяцем, зірками?
8. Охарактеризуйте основні види первісних уявлень українців та порівняйте їх з культурами інших народів.
9. Проаналізуйте давні уявлення українців про сакральній і несакральній простір.
10. Як у народних уявленнях відбилося розуміння Добра і Зла?
11. Що Ви розумієте під терміном «язичництво»? Поясніть історію його виникнення.
12. Хто такі чаклуни та знахарі. Назвіть їх спільні та відмінні риси.
13. Які види замовлянь Вам відомі?.
14. У чому, на Вашу думку, полягає живучість різноманітних вірувань людей в повсякденному житті?
15. Охарактеризуйте основні завдання етнопедагогіки.

Рекомендована література.

Болтарович З.Є. Народна медицина українців./ З. Є. Болтарович – К.: Наукова думка, 1990. – 230 с.

Борисенко В. Вірування у повсякденному житті українців на початку ХХІ століття// Етнічна історія народів Європи. /В. Борисенко. – К., 2003. Вип. 15. – 54 с.

Боровський Я.Є. Світогляд давніх киян./ Я. Є. Боровський. – К.: Наук, думка, 1992. – 176 с.

Босий О. Традиційні символи у магічних ритуалах українців. / О. Г. Босий. — Кіровоград : [б. в.], 1999. — 192 с.

Булашов Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах і віруваннях./ Г. Булашов. – К.: Довіра, 1992. – 414 с.

Войтович Н. Народна демонологія Бойківщини./ Н. Войтович. -- Львів: Сполом, 2015. -- 227 с.

Войтович В. Українська міфологія ./ В. Войтович. – Вид 3-тє. – К.:«Либідь», 2002. – 663 с.

Гримич М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. – К.: 2000. . (Когнітивна антропологія)./ М. Гримич. – К.: АТ “Віпол”, 2000.– 379 с.

Кирчів Р. Із фольклорних регіонів України: нариси й статті./ Р. Кирчів. -- Львів: ІН НАН України, 2002.- 351 с.

Климишин І. Календарь и хронология. 2-е изд., перераб. и доп./ И. Клишин. - М.: Наука, 1985. -320 с.

Колодний А., Бодак В. Український християнський обряд. . / А. Колодний, В. Бодак ; НАН України, Ін-т філософії, Від-ня релігієзнавства. - К.: [б.в.], 1997. - 64 с.– К., 1997.

Колодюк І. Народна медицина у традиційній культурі українців

Центрального Полісся (остання чверть ХХ – початок ХХІ ст.): Монографія. / І. Колодюк.– К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2006. – 147 с.

Костомаров М. І. Слов'янська міфологія / М.І. Костомаров. – К.: «Либідь», 1994. – 384 с.

Лозко Г. С. Українське народознавство / Г. С. Лозко. Вид. 3–те, доп. та перероб. – К. : «Артек» 2006.– 472 с.

Скуратівський В. Т. Український народний календар / В. Т. Скуратівський. – К.: «Техніка», 2003. – 383 с.

Українська етнологія : Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко. За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.

Українське народознавство: Навч. посібник / За заг. ред. С. П. Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.

Українські замовляння. / Упорядник М. Москаленко. – К: Дніпро, 1993. — 307 с.

Українські чари. / упор. О. М. Таланчук – Київ: Либідь, 1992. — 96 с.

Українські народні казки, легенди, анекдоти. / Упоряд. В.А. Юзвенко. Худож. В.І. Баріба.- К.: Молодь. 1989. -432 с.

Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. / А. Пономарьов, О Боряк, Т.Косміна. – К.: Центр навчальної літератури, 2021. - 216 с.

Тема 15. Звичаї та обряди українців.

Мета: акцентувати увагу на багатстві і збереженні українських звичаїв та обрядів.

Ключові поняття: звичай, обряд, свято.

План.

- 1). Сімейні звичаї та обряди.
 - а) звичаї та обряди пов'язані з народженням дитини;
 - б) весільна обрядовість;
 - в) поховально-поминальні обряди та звичаї.
- 2) Календарно-побутова обрядовість: етапи формування.
 - а) зимова календарна обрядовість та свята;
 - б) весняно-літні та осінні свята та обряди.

Контрольні запитання.

1. Охарактеризуйте комплекс пересторог, магічних дій, ритуалів, які вважалися основою успішного народження дитини, охорони від злого матері та немовляти.
2. Які існували і існують забобони, заборони, щоб захистити дитину від уроджених фізичних і розумових вад?
3. Які основні обряди і ритуали здійснювалися після народження дитини?
4. Охарактеризуйте обряд церковного хрещення дитини.

5. Які компоненти народної весільної обрядовості втрачені і які ще побутують у весільних обрядах українського сільського і міського населення?
6. Як відбувалося сватання в минулому? Чи сватаються тепер до дівчини за народним обрядом?
7. Які Ви знаєте обрядові хліби на весіллі та їхні локальні різновиди у регіонах України?
8. Охарактеризуйте традиції народного весілля. Що Вам подобається найбільше з традицій народного весілля і чи доцільно використовувати їх у сучасному весіллі?
9. Охарактеризуйте похоронні і поминальні звичаї та обряди. Які обрядові дії Ви знаєте і чи дотримуєтеся їх самі?
10. З яких структурних частин складається різдвяно-новорічний цикл свят?
11. Яке значення мав Святий вечір перед Різдом у минулому і як його святкують тепер?
12. Як колись відбувалося свято Водохреща і як святкують його тепер? Чисвяткуєте Ви?
13. Як в Україні традиційно святкували Масницю і як її відзначають у містах і селах?
14. Що символізує фарбоване і розписане яйце на Великдень? Чи дотримуєтеся Ви великодних звичаїв тепер?.
15. Розкрийте особливості «зелених свят» і охарактеризуйте структурні частини свята Купала.
16. На який час припадають свята Маковія і Спаса? Як святкують їх тепер?
17. Які традиції з осінньо-зимових свят народного календаря можуть використовуватися в сучасному дозвіллі молоді міста і села.? Свято Покрови, Катерини, Андрія?

Рекомендована література.

Артюх Л. Ф. Звичай українців у народному календарі (українська народна кухня) / *Л. Ф. Артюх.* – К.: Балтія - Друк, 2012. – 223 с.

Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян / *В. Балушок.* — Львів: Вид-во П. Коць ; Нью-Йорк : [б. в.], 1998. — 216 с.

- Борисенко В.** Весільні звичаї та обряди на Україні: Історико-етнографічне дослідження./ В. Борисенко. – К.: Наукова думка, 1988. -192 с., іл.
- Борисенко В.** Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково-обрядової культури українців./В. Борисенко. – К.: УНІСЕРВ, 2000 - 191 с.
- Вербенець Ольга.** Великодній кошик. Обряди і страви Великодніх свят./ *Ольга Вербенець.* – Л.: Свічадо, 2013. – 248
- Весільні пісні.** У двох книгах. Упорядники М. Шубравська, А. Іваницький. – К.: Наукова думка, 1982 – Кн.1 - 871 с. Кн.2 - 679 с
- Воропай О.** Звичаї нашого народу: В 2 т. –Т. 1., 2./О. Воропай. - К.: Оберіг, 1993.- 592 с.
- Войтович В.** Українська міфологія / В. Войтович. – Вид 3-тє. – К.: «Либідь», 2002. – 663 с.
- Глушко М.** “Дід” – традиційний хліборобський атрибут різдвяно-новорічних свят українців Надсяння // Народна творчість та етнологія. – 2016. – № 6. – С. 31–41.
- Глушко М.** Традиційні звичаї та обряди Свят-вечора українців Надсяння // Народознавчі зошити. 2016. № 6. С. 1320–1330.
- Етнографія України / за ред. С. А. Макарчука.** - Львів.: «Світ», 2004. – 520 с.
- Здоровега Н. І.** Нариси народної весільної обрядовості на Україні / І. Н. Здравега. — К. : Наук. Думка, 1974. — 160 с
- Ігри та пісні: весняно-літня поезія трудового року.** – К.: вид. АН УРСР, 1963 . – 671 с.
- Календарно—обрядові пісні / упоряд., передм., приміт. О. Ю. Чебанюк.** — К. : Дніпро, 1987. — 392 с.
- Килимник С.** Український рік у народних звичаях. – К: Обереги, 1994. - 400 с.
- Климець Ю. Д.** Купальська обрядовість на Україні.- К: Наукова думка, 1990. - 144 с.
- Колядки та щедрівки: Зимові обрядова поезія трудового року.** – К.: "Наукова думка", 1965 -- 801 с.
- Костомаров М. І.** Слов'янська міфологія / М.І. Костомаров. – К.: «Либідь», 1994. – 384 с.

- Круть Ю. Хліборобська обрядова поезія слов'ян. – К., 1973. – К.: Наукова Думка, 1973. — 212 с.
- Курочкін О. В. Еротичні весільні ігри українців / Курочкін О. В. // Берегиня. — К., 2004. — № 1. — С. 27—38.
- Курочкін О. Українські новорічні обряди: “Коза” і “Маланка”. - Опішне, 1995 – 392 с.
- Кутельмах К. Календарна обрядовість як етногенетичне джерело // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат. У 4 х тт. – Львів : ІН НАН України, 2006. – Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. – С. 473–557.
- Лозко Г.С. Українське народознавство. – Вид. 3 – те: доп. та перероб. – К., 2006.- 472 с.
- Максимович М. Дні та місяці українського селянина [Текст] / М. Максимович. – К.: Обереги, - 2002. – 189 с.*
- Пуківський Ю. Весняна календарно-побутова обрядовість українців історико-етнографічної Волині: монографія./ Ю. Пуківський – Львів, 2015. – 310 с.*
- Санига В.К. Українські народні свята та звичаї / В.К. Санига, Товариство "Знання" України . – Київ : Б.в., 1993 . – 112 с.*
- Традиції та звичаї українців: у 2-х т. – К.: «Гнозіс». – Т.1. – 2007. – 408 с.; Т.2. – 2010. – 512 с.*
- Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково- обрядової культури українців [Текст] : навч. посібник для студ. вищих навч. закл. / В. К. Борисенко ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К. : Унісерв, 2000. - 190*
- Українська етнологія: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко. За ред. В. Борисенко. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.*
- Українське народознавство: навч. посібник / За заг. ред. С.П. Павлюка. 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.*
- Українці: Свята, Традиції, Звичаї /Уклад. І. Коверець. – Донецьк: Альфа-Прес, 2004.- 304 с.*
- Хліб наш насущний: Використання хліба в українських обрядах і звичаях/ М. Ткач, Н Данилевська (упоряд.) – К.: «Укр.центр духовної к-ри», 2003. – 220 с.*

Тематика індивідуальних робіт(рефератів) з етнографії.

**Розвиток української етнографії в другій половині XVI – XVIII ст.
Сучасний розвиток української етнографії.**

Українські літописи – важливе джерело етнографічної інформації.

Формування українського етносу.

Іноетнічні впливи у слов'янському етногенезі.

Місце скіфів в українському етногенезі.

Антропологічні риси українців.

Мова ознака етносу.

Діалекти української мови.

Лінгвоцид української нації.

Міжетнічні конфлікти та засоби їх запобігання.

Дівування й парубкування.

Етнорегіональна і національна символіка.

Українські символи та священні знаки.

Формування національної території України.

Життєдіяльність української західної діаспори.

Козацтво як етнозберігаючий і етнотворчий чинник.

Козацькі прапори.

Походження та значення блакитно-жовтих барв.

Походження та значення тризуба.

Єдність і локальна специфіка традиційної культури українців.

Чумацтво в Україні.

Селянство як охоронець і носій етнічних цінностей.

Транспорт та шляхи сполучення.

Водні засоби пересування.

Жилі комплекси: традиції та сучасність.

Традиційний інтер'єр української хати.

Церковна архітектура.

Народна скульптура: вироби з каменю, кістки, рогу та дерева.

Регіональні особливості вишивки в Україні.

Художня обробка шкіри.

Українське золотарство.

Українські писанки.

Українське народне килимарство.

Українське художнє скло.

Художня обробка металу.

Ремісничі вироби у системі звичаїв та обрядів.

Особливості полювання в різних регіонах України.

Український традиційний костюм XIV – XVIII ст.

Особливості українського костюма в XVII – XIX ст.

Шляхи розвитку українського костюма в XX ст.

Етносимволічна знаковість народного костюма українців.

Регіональні особливості народного харчування.

Хліб в обрядах українців.

Культурно-побутові відмінності Закарпаття.

Характерні особливості Покуття.

Локально-специфічні риси Буковини.

Своєрідні риси Карпат.

Локальна особливість Волині.

Характерні особливості Півдня України.

Характерні відмінності Полтавщини.

Локально-специфічні риси Слобожанщини.

Культурно-побутові традиції Полісся.

Локальні особливості Поділля.

Характерні особливості Наддніпрянщини.

Гуцульщина.

Бойківщина.

Лемківщина.

Громадське життя і звичаї українського села в другій половині XIX – першій половині XX ст.

Громадські форми праці, спілкування та дозвілля.

Побратимство та кумівство.

Общинні відносини.

Історичні відомості про шлюб в Україні.

Формування української родини.

Народна педагогіка. Використання народної педагогіки при вихованні дітей.

Гостинність, вітання й шанування українців.

Народний етикет.

Культ предків.

Основи народних знань.

Усна народна творчість українців.

Народний іконопис.

Космогонічні й астрономічні знання і міфи.

Структурний, жанровий склад українського фольклору.

Світоглядні уявлення українців.

Дуалізм світоглядних уявлень українців.
Пантеон і пандемоніум в українській міфології.
Історичні відомості про звичаї та обряди пов'язані з народженням дитини в Україні. Обряди перших років життя.
Весільні обряди українців.
Поховально – поминальні обряди і звичаї.
Зимовий цикл народної календарної обрядовості українців.
Весняна календарна обрядовість.
Літня календарна обрядовість.

Питання до підсумкового контролю

1. Окреслити об'єкт, предмет та завдання науки етнографія.
2. Дати визначення понять етнографія, етнос, нація, етнічна та етнографічна група.
3. Методика і методи етнографічних досліджень
4. Джерельна база української етнографії: особливості та проблеми класифікації.
5. Значення етнографії як науки.
6. Становлення та розвиток української етнографії.
7. Походження українського народу.
8. Концепції і теорії етногенезу.
9. Українські вчені про етногенез.
10. Структура етнічних утворень.
11. Типи етнічних спільнот в Україні.
12. Співвідношення понять етносу і нації.
13. Проблема формування періодизації українського етносу.
14. Значення етнізмів у вивченні етногенезу нації.
15. Український антропосоціогенез.
16. Походження індоєвропейців.
17. Етногенез східних слов'ян
18. Скіфи в україногенезі.
19. Грецькі та римські автори про походження слов'ян.
20. Концепції походження слов'ян.
21. Антсько-склавинський період розвитку слов'янських народів.
22. Союзи слов'янських племен.

23. Походження етнонімів «дуліби», «бужани», «волиняни». «деревляни».
24. Походження етнонімів «дреговичі», «поляни», «уличі», «тиверці», «хорвати» та інших.
25. Велике розселення слов'ян.
26. Іноетнічні впливи у слов'яногенезі.
27. Концепції походження Русі та її назви.
28. Норманська теорія походження Русі.
29. Автохтонна теорія походження Русі.
30. Етнічна мозаїчність держави Київська Русь.
31. Етнічна дезінтеграція Київської Русі в епоху феодальної роздробленості.
32. Концепція виникнення давньоруської народності.
33. Мова як визначальна ознака українського етносу.
34. Порівняльний аналіз етногенезу українського, білоруського й російського народів.
35. Етнічні процеси в період проникнення литовців на руські землі.
36. «Татарський фактор» в українському етногенезі.
37. Роль козацтва як етнозберігаючого й етнотворчого чинника українського народу.
38. Походження назви «Україна».
39. Походження назви «Малоросія» і «Росія».
40. Наслідки визвольної війни під проводом Б. Хмельницького (1648-1657) рр.) для самоідентифікації українства.
41. Формування національної території українців.
42. Дезінтеграція етносоціальної структури української суспільності у XVIII–XIX століттях.
43. Українське національне відродження наприкінці XVIII –на початку XX століть.
44. Голодомор 1933 р. як форма етноциду українського народу..
45. Втрати українського етносу під час Другої світової війни (1939-1945 рр.).
46. Самосвідомість і самоідентифікація українців західної діаспори.
47. Проблеми українського етносу східної діаспори.
48. Становище українських автохтонних груп у Центральній Європі.
49. Занепад етнічної ідентифікації українців Росії.
50. Антропологічний склад українського народу.
51. Історія походження української мови.
52. Діалекти української мови як внутрішнє її багатство.

53. Етнічна і національна свідомість українців.
54. Типологізація етнічної території України.
55. «Перехідні» групи населення.
56. Традиційно-побутова культура населення південних регіонів України.
57. Етнічний склад населення й сучасні етнічні процеси в Україні.
58. Етнографічне районування України.
59. Північний історико-етнографічний регіон.
60. Історико - етнографічні регіони Західної України.
61. Розвиток землеробства в Україні.
62. Гончарство – один з провідних селянських промислів.
63. Давні традиції ковальства в Україні.
64. Деревообробні промисли.
65. Поселення, двір, житло українців.
66. Інтер'єр української хати, обряди, пов'язані з будівництвом житла.
67. Жіночий одяг, взуття, зачіски, головні убори українських дівчат та жінок.
68. Чоловічий одяг, взуття, зачіски та головні убори українських селян та козаків.
69. Святкова та обрядова їжа українців. Основні заборони, пов'язані з харчуванням.
70. Громада і громадський побут українців.
71. Світоглядні уявлення та вірування українського народу
72. Релігія в житті українського народу: передхристиянські вірування.
73. Християнізація духовного життя українського народу.
74. Звичаї та обряди в Україні: обрядовість зимового циклу.
75. Селянська громада, її організація та функції.
76. Громадсько-виробничі організації в українських містах.
77. Норми поведінки та дозвілля в українському селі.
78. Традиційні взаємини українців.
79. Родильні обряди.
80. Весільні обряди.
81. Поховально-поминальні обряди.
82. Дівочі та парубочі громади. Вечорниці.
83. Шлюбні стосунки. Типи і форми шлюбу.
84. Народні вірування.
85. Культові споруди українців.
86. Символічні зображення української вишивки.
87. Коляда.

88. Різдво.
89. Водохреща.
90. Сорока мучеників.
91. Великдень.
92. Благовіщення.
93. Трійця.
94. Івана Купала.
95. Спас.
96. Покрова.
97. Святого Дмитрія.
98. Катерини, Андрія, Миколая.
99. Зажинки, жнива, обжинки.
100. Календарні пости.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ДО КУРСУ

1. *Абельмас Н. В.* Українська кухня. Лучшіє блюда на праздничном столе / *Н.В. Абельмас.* – Донецк .: «Бао», 2005. – 383 с.
2. *Андрушко Л. М.* Український рушник як поліфункціональний твір народного мистецтва: функції, типологія, семантика, художні особливості./ *Л. М. Андрушко.* – Л.: 2010. – 166 с.
3. *Артюх Л. Ф.* Звичаї українців у народному календарі (українська народна кухня) / *Л. Ф. Артюх.* – К.:Балтія - Друк, 2012. – 223 с.
4. *Балушок В. Г.* Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія./*Г.С.Скрипник* (відп. ред.): ІМФЕ ім.М.Т.Рильського НАН України / *В. Г. Балушок .* – Біла Церква.:Видавець О.В.Пшонківський, 2008. – 304 с.
5. *Баран В. Д.* Етногенез українського народу: короткий нарис/ *В. Д. Баран.* – К.: «Т-во Знання України», 2007. – 148 с.
6. *Баран В. Д.* Слов'яни у первісному і ранньому середньовіччі/ *В. Д. Баран.* – К. : «Т-во Міленіум», 2011. – 106 с.
7. *Білан М. С.* Український стрій: Навч.посібник для вищих і середніх навч. закладів / *М.С. Білан, Г.Г.Стельмашук.* – Львів.: «Фенікс», 2000. – 328 с.
8. *Болтарович З.Є.* Народна медицина українців./ *З. Є. Болтарович* – К.: Наукова думка, 1990. – 230 с.

9. *Бондаренко Н. С.* Славянский этногенез и становление украинского народа: исторический анализ (XIX - поч. XX.) / *Н. С. Бондаренко.* – К., 2007. – 399 с.
10. *Боплан Гийом Левассер.* Опис України/ *Гийом Левассер Боплан.* – Львів: «Каменяр», 1990. – 301 с.
11. *Бунятян К.П.* Давнє населення України. Навчальний посібник./ *К. П. Бунятян.* – К.:Либідь, 1999. – 228 с.
12. *Верменич Я.* Історична регіоналістика в Україні / *Я. Верменич* // УЇЖ – 2001. – № 6.
13. *Вівчарик М. М.* Українська нація: витоки, становлення, сьогодення / *М. М. Вівчарик, В. П. Капелюшний.* – К.: «Олан», 2003. – 280 с.
14. *Войтович В.* Українська міфологія. / *В. Войтович.* – Вид 3-тє. – К.:«Либідь», 2002.– 663 с.
15. *Горленко В.Ф.* Становление украинской этнографии конца XVIII – первой половины XIX ст. / *В.Ф. Горленко.* – К.: «Наукова думка», 1988. – 216 с.
16. *Горленко В.* Народна землеробська техніка українців / *В. Горленко, І. Бойко, О. Куницький.* – К.: «Наукова думка», 1971. – 164 с.
17. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси / *М. С. Грушевський.* – К.: Наукова думка, 1994. – Т. 1. – 650 с.
18. *Гуржій О. І.* Етнологічні осередки України в 20 –х – на початку 30-х років XX ст.: Нарис діяльності / *О. І. Гуржій, М. Б. Парахіна:* НАН України. Інститут історії України. – К.: Інститут історії НАН України, 2004. – 248 с.
19. *Етнічна історія Давньої України.* – К. : Ін-т археології НАН України, 2000. – 164 с.
20. *Етнографія України* / за ред. С. А. Макарчука.- Львів.: «Світ», 2004. – 520 с.
21. *Етнонаціональна історія України в документах і матеріалах/* Відп. Ред. П.С. Сохань. – К., 1997. – Вип. 1. – 167 с.
22. *Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії/* За ред. Ю.І. Римаренка, І.Ф. Кураса. – К.: «Генеза», 1993. – 800 с.
23. *Залізник Л.* Походження українського народу / *Л. Залізник.* – К.: «Вища школа», 1999. – 264 с.
24. *Залізник Л. Л.* Від склавів до української нації / *Л. Л. Залізник.* – К. : «Бібліотека українця», 2004. – 256 с.

25. *Захарчук-Чугай Р. В.* Українське народне декоративне мистецтво: навч. посіб. / *Р.В. Захарчук-Чугай, Є.А. Антонович.* – К.: «Знання», 2012. – 342 с., ХХХІІ з кольор. ілюстр.

26. *Камінська Н. М.* Костюм в Україні від епохи Київської Русі до ХХІ століття / *Н.М. Камінська, С.І. Нікуленко.* – Х.: «Золоті сторінки» 2004. – 149 с.

27. *Кафарський В.І.* Етнологія: Підручник для студ. вищ. навч. закл. / *В. І. Кафарський.* – К.: «ЦУЛ», 2006. – 431 с.

28. *Качкан В.А.* Українське народознавство в іменах: У 2 ч.: навч. посібник / за ред. А.З. Москаленка / *В.А. Качкан* – К.: «Либідь» 1994. – Ч.1. – 336 с.

29. *Качкан В.А.* Українське народознавство в іменах: У 2 ч.: навч. посібник / за ред. А.З. Москаленка / *В.А. Качкан.* – К.: «Либідь» 1995. – Ч.2. – 288 с.

30. *Кісь О.Р.* Жінка в традиційній українській культурі, друга половина ХІХ – поч. ХХ ст. (Монографія) / *О.Р.Кісь.* – Л., 2008 – 271 с.

31. *Китова С.* Полотняний літопис України: Семантика орнаменту українського рушника / *С. Китова.* – Черкаси.: «Брама», 2003. – 223 с.

32. *Костомаров М. І.* Слов'янська міфологія / *М.І.Костомаров.* – К.: «Либідь», 1994. – 384 с.

33. *Кочубей А.В.* Народознавство: Навч.- метод. посіб. для студ. інж. спец. вищ. навч. закладів / *А.В. Кочубей.* – Рівне: НУВГП, 2009. – 144 с.

34. *Крисаченко В.М.* Українознавство : Хрестоматія – посібник. У 2 кн./ *В.М. Крисаченко.* – К.: «Либідь». – Кн.1.– 1996. – 352 с.; Кн.2.– 1997. – 464 с.

35. *Культура і побут населення України /* За ред. *В. І. Наулка, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко.* – К.: «Либідь» 1993. – 288 с.

36. *Кульчицька А.Я.* Орнамент трипільської культури і української вишивки ХХ ст. / *А.Я. Кульчицька.* – Львів: «Атлас», 1995. – 70 с.

37. *Лозко Г. С.* Українське народознавство / *Г.С.Лозко.* Вид. 3–тє, доп. та перероб. – К. : «Артек» 2006.– 472 с.

38. *Макарчук С.* Український етнос й історичний розвиток / *С. Макарчук.* – К.: «НМКВО», 1992. – 148 с.

39. *Макарчук С.А.* Етнічна історія України : Навч. посібник / *С. А. Макарчук.* – К.: «Знання», 2008. – 471 с.

40. *Мала енциклопедія етнології та етнографії.* – К.: «Довіра», «Генеза», 1996. – 944 с.

41. *Масненко В. В.* Українська етнологія: навч.-метод. посібник для студентів істориків / *В. В. Масненко.* – Черкаси: Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 78 с.
42. *Матейко К.* Український народний одяг. Етнографічний словник./*Катерина Матейко* – К.: «Наукова думка», 1996.– 195 с.
43. *Народне* зодчество. – К. : «Мистецтво», 2009. – 320 с.
44. *Ніколаєва М.* Історія українського костюма/ *М. Ніколаєва.* – К.: «Либідь», 1996. – 173 с.
45. *Орел Л.* Українські рушники / *Л. Орел.* – Л.: «Кальварія»2003. – 232 с.
46. *Павленко Ю.* Передісторія давніх русів у світовому контексті / *Ю. Павленко.* – К. : Фенікс, 1994. – 400 с.
47. *Павлюк С.* Традиційне землеробство України: агротехнічний аспект / *С. Павлюк.* – К.: «Наукова думка», 1991. – 224 с.
48. *Павлюк С. П.* Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції НАН України І-т народознавства / *С. П. Павлюк.* – Львів.: «ІН НАНУ» 2006. – 248 с.
49. *Панченко В. Г.* Українське народне харчування: минуле і майбутнє. Уроки здоров'я / *В. Г Панченко.* —Д. «Герда», 2009. – 234 с.
50. *Петров В.П.* Походження українського народу / *В.П.Петров.* – К. : МП «Фенікс». – 192 с.
51. *Полищук Н. С.* Украинцы / *Н.С.Полищук, А.П.Пономарев.* – М.: «Наука», 2000. – 535с.
52. *Пономарьов А.* Українська етнографія: Курс лекцій / *А. Пономарьов.* – К.: «Либідь», 1994. – 320 с.
53. *Пономарьов А. П.* Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. / *А. П. Пономарьов.* – К.: «Либідь»,1996. – 272 с.
54. *Пошивайло І.* Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна / *І. Пошивайло.* – К.: « Молодь», 1993. – 408 с.
55. *Савчук Б.* Українська етнологія: Навч. посібник/ *Б. Савчук.* – Івано-Франківськ .: «Лілея –НВ», 2004. – 559 с.
56. *Самойлович В.П.* Народна архітектура України в ілюстраціях / *В. П. Самойлович.* – К.: «Абрис», 1999. – 281 с.
57. *Скуратівський В.* Березиня: Художні оповіді, новели / *В. Скуратівський* – К.: «Радянський письменник», 1987. – 278 с.
58. *Скуратівський В. Т.* Український народний календар / *В. Т. Скуратівський.* – К.: «Техніка», 2003. – 383 с.

59. *Стасюк О. О.* Геноцид українців: деформація народної культури/ *О. О. Стасюк* – К.: «Стилос», 2008. – 223 с.
60. *Стасько Б. В.* Український народний одяг.(Західні етнографічні регіони): Навч.-метод. посібник / *Б. В. Стасько, Н. І. Марусик.* – Івано-Франківськ: «Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ», 2009. – 120 с.
61. *Таранушенко С. А.* Постройки українського Полесья. Хати, стежки, клуни / *С. А. Таранушенко.* – Харків, « Харківський музей городской усадьбы», 2012. – 84 с.
62. *Традиції та звичаї українців: в 2–х т.* – К.: «Гнозис». – Т.1. – 2007. – 408 с.; Т.2. – 2010. – 512 с.
63. *Українська етнологія: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / М.В. Гримич, О.П. Гончаров, В.Горленко.* За ред. В. Борисенка. – К.: «Либідь» 2007. – 400 с.
64. *Українське народознавство: Навч. посібник / За заг. ред. С.П.Павлюка.* – Львів:«Фенікс», 1994. – 608 с.
65. *Українське народознавство: Навч. посібник / За заг. ред. С.П.Павлюка.* 2-е вид. перероб. і доп. – К.: «Знання», 2004. – 570 с.
66. *Українці: Історико-етнографічна монографія: У 2–х книгах.* – Опішне: 1999. – Кн.1. – 527 с. Кн.2. – 541 с.
67. *Українці у світовій цивілізації і культурі: колективна українознавча монографія / П.П. Кононенко, В.Д. Баран, В.К. Борисенко.* –К.: «НДІУ», 2008. – 400 с.
68. *Файник Т. М.* Житло та довкілля: будівельні традиції українців Карпат / *Т. М. Файник.* – Л.: « НАН ІН України», 2007. – 204 с.
69. *Федорчук О.* Українські народні прикраси з бісеру/ *Олена Федорчук.* – Л.: «НАН України, Ін-т народознавства, 2007. – 120 с.
70. *Хліб наш насущний: Використання хліба в українських обрядах і звичаях/ М. Ткач, Н Данилевська (упоряд.)* – К.: «Укр.центр духовної к-ри», 2003. – 220 с.
71. *Чмихов М.О.* Давня культура : Навч. посібник / *М.О. Чмихов.* – К.: «Либідь», 1994. – 288 с.
72. *Шевченко Є.І.* Українська народна тканина (*Є. І. Шевченко* – худ ілюстратор) – К. : «Артанія», 1999. – 412 с.
73. *Юрій М. Ф.* Етногенез українського народу: Навч. посібник / *М.Ф. Юрій.* 3–є вид., доп. та перероб. – К.: «Кондор», 2008. – 261 с.
74. *Яворницький Д.* Історія запорізьких козаків / *Д. Яворницький.* В 3–х т. – Л.: «Наукова думка», 1990. – Т.1. – 540 с.; Т.2. – 560 с.; Т.3. – 560 с.

ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ

Сайти та сторінки у соціальних мережах освітніх, наукових, культурних установ, громадських проєктів

Сайт Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.etnolog.org.ua>

Сайт «Етнографія» (підрозділ сайту Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського /ІМФЕ/). Складається з розділів: «народна культура», «усна історія», «персоналії», «етнологія і політика», «майстер-класи», «фото», «відео», «словник етнографічних термінів». Розділи наповнюються статтями співробітників Інституту – етнологів, фольклористів, етномузикологів. У розділі «відео» регулярно викладаються найцікавіші етнографічні матеріали з порталу Youtube, а також аудіозаписи з Наукових фондів ІМФЕ, польові відео- та аудіозаписи співробітників Інституту. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ethnography.org.ua>

Сторінка Інституту у фейсбук: <https://www.facebook.com/ethnograph.imfe/?fref=ts>

Сайт Національної академії наук України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nas.gov.ua>.

Сайт Інституту історії України НАН України. На сайті доступні видання інституту, наукова періодика, зокрема архів Українського історичного журналу. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.history.org.ua/>.

Сайт Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://archeos.org.ua/>.

Сайт Інституту археології [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<http://www.iananu.kiev.ua/>.

Сайт Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича Національної академії наук України. Інститут є академічною науково-дослідною установою міждисциплінарного гуманітарного спрямування. Його структура сприяє реалізації інтердисциплінарних досліджень, передбачає залучення представників різних наук для вирішення актуальних соціогуманітарних проблем, насамперед історії та культури України в

загальноєвропейському та світовому контекстах. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/uk/about/>.

Сайт Національної академії мистецтв України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://academia.gov.ua/>.

Сторінка у фейсбук «Історичний костюм України»
<https://www.facebook.com/Історичний-костюм-України-112178935537371/>

Сторінка у фейсбук «Український народний одяг та вишиванка»
<https://www.facebook.com/uafolkstyle/>

БІБЛІОТЕКИ

Сайт бібліотеки КНУБА. Бібліотека КНУБА – фонд бібліотеки складає понад 1 мільйон 110 тисяч примірників широкого діапазону науково-технічної та навчальної літератури, з них – 22 тис. зарубіжної літератури, виданої 11 мовами світу. Понад 250 назв періодичних видань та фахових інформаційних джерел передплачується щорічно. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://library.knuba.edu.ua/node/2>.

Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Найбільша бібліотека України, головний науково-інформаційний центр держави. Входить до числа десяти найбільших національних бібліотек світу. Обсяг фондів — близько 15 млн. одиниць зберігання. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

Сайт Парламентської бібліотеки. Національна парламентська бібліотека України – провідний державний культурний, освітній, науково-інформаційний заклад. Це загальнодоступна установа з універсальними за змістом фондами, яка обслуговує найширші верстви населення. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://nplu.org>

ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ

Електронна бібліотека на сервісі зберігання інформації www.ex.ua. У розділі «історія України» завантажено близько 6 700 книг з історії України. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ex.ua/76982809>.

Електронні книги на сайті Інституту культурології національної академії мистецтв України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.icr.kiev.ua/ukr/Knigi/>.

«Ізборник» — Історія України IX-XVIII ст. Першоджерела та інтерпретації — проект електронної бібліотеки давньої української літератури. Бібліотека є добіркою електронних книг і текстів. Ідея проекту

полягає в прагненні зібрати якомога більшу кількість творів української писемності. Це літописи, хроніки та історичні документи, зібрані в основному розділі сторінки —Літописи. «Ізборник» має два дзеркала; головне знаходиться за адресою <http://litopys.org.ua/> допоміжне <http://izbornyk.org.ua/>

Портал Hurtom торрент-толока. На порталі завантажено близько 250 книг, підручників з історії України та української культури. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://toloka.to>.

Електронна бібліотека diasporiana.org.ua – підбірка понад 1500 книг з українознавства та історії України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://diasporiana.org.ua/>.

Навчальне видання

ЕТНОГРАФІЯ УКРАЇНИ

**Методичні рекомендації для студентів, які навчаються
за спеціальністю 242 «Туризм»**

Укладачі
ДЬОМКІН Петро Олексійович
НОНЯК Михайло Васильович

Підписано до друку 28.07.2021 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 22-358
Умов.-друк. арк. 2,3. Обл.-вид. арк. 2,5.
Тираж 30 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію В02 № 924434 від 11.12.2006 р.
м. Тернопіль, бульвар Просвіти, 6/4. тел. 097 299 38 99.
E-mail: tooums@ukr.net